

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ**

Аналітична доповідь

Київ – 2012

УДК 304.4:323(477:4)

З 90

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Здіорук С. І. к. філос. н., доц., Заслужений діяч науки і техніки
України;

Литвиненко О. М. к. філос. н.;

Розумна О. П. к. філос. н.

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Здіорук С. І.

З 90 Культурна політика України: національна модель у європейському контексті : аналіт. доп. / С. І. Здіорук, О. М. Литвиненко, О. П. Розумна; за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.

ISBN 978-966-554-181-3

В аналітичній доповіді на основі вивчення європейського досвіду сприяння розвитку культури з боку національних урядів і міжнародних інституцій, стану найбільш важливих сегментів культурної сфери в Україні запропоноване концептуальне бачення головних напрямів формування культурної політики, яка найбільше відповідає потребам Українського народу в руслі світових тенденцій. Особливу увагу приділено дослідженню місця й ролі культури в сучасному суспільстві, тих можливостей, які вона створює для соціально-економічного розвитку країни та її регіонів, національної консолідації та просування інтересів Української Держави на міжнародній арені.

Ця праця буде корисною працівникам органів державної влади й культурної сфери, політикам, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, представникам аналітичної спільноти, усім, хто цікавиться проблемами розвитку сучасної української культури.

ISBN 978-966-554-181-3

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2012

ПЕРЕДМОВА

Предмет представленого в цьому виданні аналітичного дослідження обраний авторами не випадково. Адже становище, в якому вже багато років перебуває українська культура, не можна вважати задовільним з будь-якого погляду. Окремі позитивні та обнадійливі явища лише підкреслюють критичний стан загальної картини. Така ситуація має об'єктивні причини економічного порядку, однак багато в ній залежить і від суб'єктивних чинників, таких як відсутність доброї волі, байдужість, інертність і провінційність мислення, відданість застарілим концепціям, насамперед у тих, хто за своїм статусом має приймати політичні й адміністративні рішення у цій сфері. В основі ж, на нашу думку, лежить недостатнє розуміння місця, що займає культура в сучасному світі, її справжнього значення для держави, що претендує на звання цивілізованої. Тому фактичний огляд і теоретичний аналіз ситуації в українській культурі (а також позитивного зарубіжного досвіду) є не лише своєчасним, а й необхідним. Цим зумовлена актуальність теми аналітичного дослідження «Культурна політика України: національна модель у європейському контексті».

Сучасне, притаманне європейському суспільству розуміння функцій культури, її ролі в суспільному житті далеко виходить за межі її бачення як сфери чистого мистецтва, естетичних і духовних пошуків, збереження та плекання фольклорних традицій, хоча й ці її галузі, звісно ж, не втрачають свого значення. Культура нині розглядається як один із потужних рушіїв соціального та економічного розвитку, що свідчить про її послідовну демократизацію, проникнення в усі сфери національного життя. У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України 2012 р. говориться: «Потенціал, який європейська спільнота визнає за культурою, – це можливість для багатьох інновацій, у тому числі економічних. Сьогодні культура розглядається як інструмент побудови здорового суспільства, елемент розвитку громадянського суспільства, сегмент регіонального розвитку та політичних інновацій. Культурі під силу вирішувати питання економічного зростання і проблеми зайнятості населення»¹.

---

¹Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – С. 171.

Культура також розглядається як оптимальна площа для зустрічі (а не зіткнення) цивілізацій, як те, що покликане не роз'єднувати, а об'єднувати людей різних рас, віровизнань, традицій. Міжкультурний діалог приходить на заміну застарілій концепції мультикультуралізму, неспроможності якої визнали політичні лідери найпотужніших і найрозвиненіших країн Європи. Нині він є одним із важливих інструментів народної дипломатії.

Культура, нарешті, є тим, що формує імідж країни на міжнародній арені, служить інструментом просування її зовнішньополітичних інтересів і водночас виступає чинником національної консолідації. Історично доведено, що політичні та економічні успіхи держави мають бути підкріплені її успішною культурною репрезентацією у світі, інакше вона не набуде репутації цивілізованої (у повному сенсі цього слова) країни. І навпаки, прогресивна, розвинена, співзвучна відповідним сучасним тенденціям культура часто підтримувала позитивний образ нації, навіть позбавленої своєї державності, допомагала їй зберегти історичну суб'єктність.

Що стосується безпосередньо європейського досвіду формування культурної політики, то він становить для нас великий інтерес і сам по собі, і з огляду на те, що євроінтеграція була й залишається стратегічною метою нашої держави. Україна завжди перебувала в орбіті європейської культури і всебічна інтеграція в європейську багатонаціональну, але цивілізаційно єдину спільноту була б, на нашу думку, закономірним проміжним підсумком нашого історичного розвитку.

У аналітичному дослідженні представлені різні аспекти культурної політики Європейського Союзу, визначені її суб'єкти та передумови формування. Особливу увагу приділено програмам ЄС з розвитку і підтримки культури та її окремих галузей. Також, з урахуванням уже набутого досвіду, проаналізовані перспективи презентації української культури в Європі, міжнародної співпраці в цій сфері. На думку авторів, участь у європейських культурних проектах не вичерпує можливостей такої співпраці. Необхідним є підвищення активності суб'єктів культурної репрезентації на національному рівні, пропонування якомога більшої кількості власних ініціатив, одним словом, зростання українського культурного експансіонізму в конструктивному сенсі цього поняття.

У цій доповіді аналізуються проблеми правового та інституційного забезпечення культурної політики в Україні. Піддаються всебічному аналізу і проблеми інших окремих сфер української культури, стан яких має стратегічно важливе значення для духовного розвитку української нації, позиціонування її у світі, зокрема в європейському співто-

варистві. Йдеться про кінематографію, книговидання, збереження та актуалізацію культурної спадщини.

Не залишилася поза увагою авторів ситуація із закладами культури у провінції, насамперед у сільській місцевості. Їх загалом невтішний стан порушує одразу кілька проблем, найважливішими з яких є незадовільне фінансування й відсутність системної політики культурного розвитку регіонів, а також сіл, селищ і малих міст.

Автори пропонують своє бачення оптимальної української культурної політики, яка була б адекватною тим внутрішнім і зовнішнім викликам, перед якими опинилися Українська Держава та суспільство на початку ХХІ ст. При цьому ними були враховані європейський досвід та історично сформовані вітчизняні тенденції культурного розвитку.

Крім аналітичної доповіді, видання містить також матеріали «круглого столу», присвяченого її презентації. На ньому науковці, експерти з питань культурології, фахівці у сфері музейної справи, представники органів влади й засобів масової інформації висловили низку цікавих і продуктивних думок стосовно ситуації в українській культурі, перспективних напрямів державної культурної політики, можливостей, що їх відкриває для неї європейський досвід та міжнародна співпраця.

Сподіваємося, що подані нижче матеріали будуть корисні не лише спеціалістам, а й усім тим, хто небайдужий до проблем української культури.

*Здіорук Сергій Іванович,
кандидат філософських наук, доцент,
Заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділу гуманітарної політики НІСД*

ВСТУП

Історично склалося так, що у свідомості багатьох наших співгромадян поняття «Європа» та «культура» стали близькими й мало не тотожними. Можливість бути європейцями для українців – це можливість мати високий рівень культури в суспільстві, який останнім часом справедливо співвідноситься з високим рівнем життя, суспільною консолідацією, екологічною безпекою та багатьма матеріальними вигодами.

Сучасна європейська культура – це передусім цивілізаційний набуток. Але, крім розвинених культурних традицій, укорінених у побуті й щоденній активності європейців, привабливим у європейському досвіді є те, що культура у країнах Європи є сферою відповідальності, за винятком національних урядів, ще й численних та авторитетних міжнародних інституцій – ЮНЕСКО, Ради Європи, а також структур Європейського Союзу, які спільно з громадськими організаціями розробляють і впроваджують механізми культурної політики. І ця відповідальність є зовсім не формальною, а має практичні позитивні наслідки для національних культур.

Культурна політика Європейського Союзу, як об'єкт дослідження, може розглядатися з різних позицій:

- вона може цікавити Україну як джерело цінного досвіду, який можна використовувати при аналізі перспектив і наслідків тих чи інших перетворень у гуманітарній сфері;
- вона може містити пропозиції вигідних для України умов інкорпорації до Європи, стимулюючи водночас процеси внутрішнього розвитку культурної галузі.

З іншого боку, і Україна є цікавою для Європи з огляду на багатство власної культури: і традиційної, і сучасної. Говорити про інтеграцію України до європейського гуманітарного простору, що є складовою євроінтеграційних процесів загалом, неможливо без врахування важливості культурного співробітництва й культурних обмінів. З огляду на це метою Української Держави є розроблення адекватної культурної політики як на рівні загального розуміння її завдань і стратегій, так і на рівні конкретних програм і засобів їх реалізації. При цьому (в контексті загальної проблеми залучення України до європейського гуманітарного простору) важливо враховувати й особливості культурної політики Європейського Союзу, і власне українські інтереси, які полягають у створенні умов для розкриття творчого потенціалу кожної особистості, формуванні єдиного національного культурного

простору як основи суспільної консолідації, ефективному використанні в інтересах суспільства творчого потенціалу українських митців, збереженні національної історико-культурної спадщини. Аналізу цих аспектів вітчизняної євроінтеграції і присвячено доповідь.

Отже, об'єктом дослідження є культурна політика – з акцентом як її визначають документи ЄС, – і, залежно від цього, визначення завдань, які стоятимуть перед нею. Також передбачається дати відповідь на питання, що таке «європейські стандарти» в культурній сфері, які особливості культурної політики ЄС є для нашої держави стратегічно важливими, і які механізми можна виробити в культурній політиці України для її залучення до європейського гуманітарного простору.

Дослідження складається з двох розділів. У першому аналізуються найбільш важливі аспекти культурних політик Європейського Союзу та України й на підставі аналізу визначаються їх спільні пріоритети. У другому окреслюються основні проблеми правового забезпечення культурної діяльності в Україні й державного управління в цій сфері, аналізується стан найбільш важливих, з погляду суспільного розвитку та курсу євроінтеграції, галузей української культури, визначаються перспективні напрями державної культурної політики.

РОЗДІЛ I

КУЛЬТУРНІ ПОЛІТИКИ

ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ:

ВИЗНАЧЕННЯ СПІЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ

1.1. Культурна політика Європейського Союзу: суб'єкти й передумови формування

Особливістю аналізу культурної політики ЄС є те, що він здійснюється за умов постійно оновлюваної інформації. Якщо стратегії розвитку визначаються на кілька років і «диктують» певні тенденції культурних процесів, то значимі події у сфері культури відбуваються щодня, зумовлюючи певні зміни та провокуючи розвиток нових тенденцій.

Важливим методологічним уточненням є визначення суб'єктів культурної політики ЄС. Поряд із його провідними інституціями, такими як Європейська Комісія та Європейський Парламент, у виробленні її засад традиційно беруть участь Рада Європи та ЮНЕСКО. Водночас не менш важливими гравцями на культурному полі Європи є міністри культури країн-членів ЄС, які збираються на обговорення

важливих рішень і роблять стратегічні для майбутнього висновки (наприклад, конференція міністрів культури в хорватському місті Опатія в 2003 р. була присвячена визнанню нової ролі й нових функцій міністрів культури у процесі встановлення міжкультурного діалогу з урахуванням особливостей культурного розмаїття).

Європейський Союз створювався передусім на економічних засадах, і принципи культурної співпраці довгий час не були для нього пріоритетними. Засади і принципи розвитку культури, які ми сьогодні називаємо «культурною політикою» ЄС, розроблялися протягом досить довгого періоду, і перший план культурної діяльності був прийнятий Європейською Комісією лише в 1977 р. Першими заходами з формування спільного європейського гуманітарного простору було створення умов для «спільного ринку телевізійного мовлення» (1989 р., Директива «Телебачення без кордонів») та здійснення певних заходів з охорони культурно-історичної спадщини. З Європейського соціального фонду, Європейського фонду регіонального розвитку фінансувалися надання творчих стипендій, підтримка літературних перекладів, проведення окремих заходів у культурній сфері.

Стаття 128 Маастрихтського договору (1992 р.) наділяє ЄС повноваженнями у сфері культури, заявляючи, що спільнота (*community*) робитиме внесок у розвиток культур держав-членів, поважаючи їх національне й регіональне розмаїття і дбаючи про спільний європейський спадок².

Співпраця з Радою Європи та ЮНЕСКО зумовлює характерні особливості культурного розвитку Євросоюзу. Можна сказати, що такі організації створили «прообраз» культурної політики ЄС ще на світанку його формування, тож переоцінити їх історичну роль неможливо. На сучасному етапі вони також ініціюють і підтримують розвиток найважливіших культурних тенденцій. Наприклад, програмні документи ЮНЕСКО «Наша творча різноманітність» 1996 р. і Ради Європи «З периферії до центру уваги» 1997 р. наголошують на інструментальній функції культури як мотиватора й рушія позитивних змін у багатьох економічних і суспільних галузях. Показовим у цьому контексті є проект трьох «К» Ради Європи «*The Creating Cultural Capital project*» (2003–2007), що сприяв інноваційному розвитку малих міст і містечок Європи, коли для створення концертних і виставкових площ знаходили такі непередбачувані місця, як старі закинуті заводські та

---

²*Treaty on European Union*. Official Journal C 191, 1992. – 29 July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>

інші технічні приміщення. Тож такі інституції сприяли появі концепції культури як інструменту розвитку.

Потрібно зазначити, що культурна політика ЄС формується за активної участі громадського сектору. Прийняття важливих документів, таких як Зелена книга 2010 р. стосовно творчих індустрій, передують громадські консультації, збір коментарів від широкої громадськості, органів державної влади і структур громадянського суспільства, багатьох європейських організацій, що працюють у культурній сфері.

У 2001 році з ініціативи шведського дипломата Карла-Еріка Нормана створено Європейський Культурний Парламент – пан'європейську позадержавну структуру, членами якої є незалежні митці та інтелектуали. Україна представлена в цій організації з 2003 р. Завдяки його діяльності на рівні громадськості стверджується думка, що європейська ідея ґрунтується на «балансуванні між повагою до різноманіття культур в Європі та крос-культурною толерантністю і порозумінням»³.

Культурну політику Європейського Союзу можна розглядати в кількох площинах. Умовно можна виділити такі.

1. Низка документів (резолуції Європейської Комісії, рекомендації для певних країн, у т.ч. для України, конвенції ЮНЕСКО та Ради Європи).

2. Рівень функціонування окремих сфер, на захист яких створюються професійні асоціації та програми розвитку (наприклад, кінематографа або музичної культури).

3. Діяльність установ-репрезентантів європейської культури або культури певних країн-членів ЄС із залученням української культури і на рівні держави, і на рівні громадських організацій до європейського культурного простору (Польський інститут у Києві, Французький інститут в Україні, Гете-Інститут, Британська Рада та ін.)

Особливості культурної політики ЄС засновані на таких функціях європейських організацій, які культура виконує в суспільстві. Їх можна визначити таким чином:

- культура як виконавець дипломатичної місії;
- культура як національна справа;
- культура як «інструмент» вирішення супутніх соціально-економічних проблем (розвиток сектору культурних індустрій, вирішення питання зайнятості, інноваційна функція культури, консолідує та стабілізує роль культури на основі міжкультурного діалогу й розвитку міст);

---

³European Cultural Parliament [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulturparlament.com/>

- культура як засіб реалізації певних програм розвитку;
- культура як простір громадської активності.

1.2. Культура як виконавець дипломатичної місії

10 травня 2007 р. Європейською Комісією був запропонований документ «Європейська стратегія культури». У ньому підкреслювалася пріоритетна роль культури в європейській інтеграції та у встановленні зв'язків Європи з іншими країнами.

Інший важливий документ «Європейська стратегія розвитку культури» (ухвалено 16 травня 2007 р.) розкривав новий підхід ЄС до культури в епоху глобалізації, узагальнюючи заходи на її підтримку. В ньому виділено три основні елементи стратегії розвитку культури загальноєвропейських інституцій, держав-членів, культурного і творчого сектору:

- розвиток і підтримка культурної різноманітності й міжкультурного діалогу;
- розвиток культури як каталізатора творчості і креативності;
- розвиток культури як ключового елемента міжнародних відносин Європейського Союзу.

У березні 2011 року Європарламент висунув вимогу до Кетрін Ештон (Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки та єврокомісара із зовнішніх зв'язків) щодо призначення «посла культури», який би позиціонував європейську культуру у світі через такі європейські цінності, як права людини, свобода і демократія, і розвивав «бренд Європи» через культурне різноманіття.

Культурна сфера діяльності пропонується в якості підґрунтя для головної стратегії інтеграції Вірменії, Грузії, Азербайджану, Білорусі, Молдови та України в Європейський економічний і політичний простір. Така ідея анонсувалася на Конгресі культури Східного партнерства, що відбувся 21–23 жовтня 2011 р. у Любліні (Польща). У 2012 р. представлено Програму Східного партнерства «Культура», яка є першою програмою співпраці у сфері культури між Європейським Союзом та шістьма країнами Східного партнерства: Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною. Також відбулася презентація 15 проектів, відібраних Європейським Союзом у межах Програми Східного партнерства «Культура».

Показово, що під час розроблення програми Східного партнерства між європейськими представниками та їх східними колегами виникали певні розбіжності у розумінні умов інтеграції в ЄС країн Східного

партнерства. Запропоновані першими моделі культурного розвитку ризикують виявитися штучними й відірваними від розуміння реальної ситуації у країнах-партнерах. Тож при створенні Програми Східного партнерства найбільш доцільно використовувати західну модель культурної політики як певний зразок і, відштовхуючись від неї, працювати над розробленням власних концепцій культурної політики, можливо, навіть єдиної – для країн-учасниць як членів потенційного альянсу між країнами Східної Європи.

1.3. Культура як національна справа

Попри відведення культурі особливої місії в європейських процесах інтеграції, вона все-таки залишається національним явищем, виразником національних, етнічних, регіональних особливостей. На цьому наголошує і принцип субсидиарності ЄС, який відносно культурної галузі виглядає так, що політика ЄС у сфері культури не може замінити національну культурну політику держав-членів ЄС, а є лише її доповненням у питаннях обміну і співпраці на міжнародному рівні. Тому національні культури в країнах ЄС – це передусім сфери компетенції національних урядів і дії національних законів. Резолюція Ради ЄС від 16 листопада 2007 р. підкреслює таку специфіку культури, як «мультилінгвізм», і наголошує на розмаїтті культурного вираження в поєднанні з її інтеграційними можливостями.

Своєю чергою, особливістю і пріоритетом культурної політики певних держав-членів ЄС є підтримка традиційного мистецтва як носія національної ідентичності. З національних бюджетів виділяються кошти на фінансування т.зв. державних установ, іноді вони мають статус «національних» – драматичних та оперних театрів, бібліотек, музеїв. Наприклад, у Швеції з національною ідентичністю та духовними цінностями тісно пов'язують самотутню архітектурну спадщину, за охорону якої відповідає держава. На міжнародному рівні свою культурну спадщину багато країн пропагують через такі організації, як Гете-Інститут, Британська Рада чи Альянс Франсез.

1.4. Програмний рівень культурної політики ЄС

Теоретичний рівень культурної політики ЄС через стратегії та директивні документи корелюється з її практичною складовою. Про конкретні впровадження культурних рішень можна робити висновки з огляду на існування окремих програм, які були призначені для підтримки певних секторів культури.

Перше покоління програм Євросоюзу представлено зокрема такими: «Калейдоскоп» (1996 р.), покликана підтримувати художню творчість і сприяти знанням та поширенню культур європейських народів; «Аріан» (1997 р.), чиєю метою було сприяння співпраці в галузі книговидання, перекладацької діяльності, популяризації літературних досягнень європейських народів; «Рафаель» (1997 р.), спрямована на співпрацю у сфері охорони культурної спадщини європейського значення.

У травні 2008 р. Європейська Комісія запропонувала першу рамкову програму розвитку культури на п'ятирічний період (2000–2004 рр.) – «Культура–2000», яка потім була продовжена на 2005–2006 рр., із загальним бюджетом 236,5 млн євро, фінансовий механізм якої дозволяв субсидіювати проекти культурної співпраці в усіх сферах: літературі, збереженні культурної спадщини, образотворчому мистецтві тощо.

Результатом упровадження програми «Культура» на 2007–2013 рр. стала співпраця тисяч культурних організацій у сфері реалізації європейських проектів, у т.ч. видавничих і перекладацьких. Бюджет програми – 400 млн євро, вона є відкритою і для країн-кандидатів, і для третіх країн, з якими укладено договори про співпрацю у сфері культури, з метою пропаганди європейської культури, сприяння створенню й розповсюдженню мистецьких творів, розвитку культурного різноманіття та, що дуже важливо, створенню умов для вільного пересування митців та інших осіб, що працюють у сфері культури.

Яскравим прикладом практичної реалізації культурних стратегій є програма «2008 рік – Європейський рік міжкультурного діалогу» (бюджет 10 млн євро), яка у своїх проектах підкреслює важливу роль розмаїтості європейських культур, визнану політикою ЄС. Безліч програм розвитку мовного розмаїття сприяють розбудові міжкультурної толерантності.

Європейська стратегія розвитку культури, запропонована Європейською Комісією у травні 2007 р., стала своєрідним підсумком попередніх зусиль визнати за культурою певну місію в житті об'єднаної Європи і водночас новим імпульсом для її розвитку.

1.5. Фінансування культури: європейський досвід

Проблеми розвитку культури й мистецтва не завжди вирішуються їх прямим державним фінансуванням. Водночас підтримка культури і мистецтва з державного бюджету, окрім прямої практичної вигоди, є ще й проявом ставлення держави до культури, сприяє піднесенню авторитету культури в суспільстві.

Системи фінансування культури в різних країнах Європи є різними. Формами державної підтримки культури можуть бути: пряме фінансове забезпечення, особливий режим оподаткування, надання консультативно-інформаційних послуг приватному сектору, навчання та професійна підготовка кадрів комерційного сектору культури.

У Франції та Італії культура фінансується напряму з бюджету через міністерства культури, які у своїх витратах підзвітні парламентам. У Великій Британії та Фінляндії, де реалізується т.зв. культурна політика «втягнутої руки», кошти на культуру розподіляються неурядовими органами (у Великій Британії – чотири національні ради з питань мистецтва). У Нідерландах також створено ефективну проміжну структуру зі значними повноваженнями щодо планування та прийняття рішень у сфері культури; парламент при цьому затверджує національний план її розвитку.

Існує досвід бюджетування сфери з орієнтацією на результат, яким може бути збільшення обсягів ринку культурної продукції й збільшення кола її споживачів. У Нідерландах на отримання такого результату була спрямована реформа фінансування культури, яка пріоритетом культурної політики проголошує стимулювання попиту на товари і послуги, що виробляються у сфері культури, а не безпосередню підтримку культурних закладів та організацій. Зростання попиту й розширення аудиторії – вимірювані показники, які дозволяють контролювати соціальну та економічну ефективність інвестицій у культуру.

Відповідно до конкретної моделі можна говорити або про ризики політичного втручання в питання культури й надмірного державного контролю над засобами виробництва та поширення культурних продуктів, або, навпаки, про ризики, пов'язані з нехтуванням державною владою сектором, який вона майже не контролює.

1.6. Перспективи презентації української культури в Європі та міжнародної співпраці в цій сфері

Для успішної інкорпорації української культури до європейського гуманітарного простору першочерговим завданням є забезпечення її репрезентативності на міжнародному рівні, що неможливо без реального наповнення культурного продукту власним національним змістом. Культурний продукт не зможе зацікавити європейську аудиторію, якщо він не є цікавим для української. Зацікавлення ж породжує практичний інтерес, створює перспективи партнерства та взаємних обмінів.

Загалом представлення української культури в світі і, зокрема, у Європі можливе на кількох рівнях:

- створення відповідних інформаційно-культурних установ у європейських містах;
- підтримка державою окремих спільних культурно-мистецьких проєктів, ініційованих громадським сектором;
- підтримка програм і проєктів Європейської Комісії та Ради Європи.

Центри української культури діють у місцях, де компактно проживають українські громади. Традиційно подібні центри є осередками діяльності української діаспори. Це означає, що їхні працівники та активісти є зазвичай представниками старшого покоління. Відповідно серед їх програм переважають просвітницькі, фольклорні, на історичну тематику. Модернізуючи існуючі центри, потрібно зважати на те, що первісно їхнім призначенням було задоволення потреб діаспори, а не представлення інтересів української культури за кордоном. Для того, щоб викликати певний інтерес і відкрити перспективи співпраці у сфері культури та мистецтва, треба врахувати такі моменти:

- для підняття авторитету нашої держави на міжнародному рівні необхідно залучити до діяльності подібних установ молодих фахівців, у т.ч. з менеджменту культурної галузі;
- представляти не лише традиційну культуру, а й сучасне мистецтво;
- не обов'язково розташовувати подібні заклади у столицях, потрібно звернути увагу на міста, з якими Україна може мати культурні зв'язки, але які не є офіційними центрами або містами з великою кількістю населення.

У 2004 р. був відкритий Український культурно-інформаційний центр у Франції, діяльність якого координується Посольством України в цій державі. З-поміж заходів, організованих Центром, найбільший розголос у французькому суспільстві викликали презентації книг про Помаранчеву революцію (А. Гіймоля «Навіть сніг був помаранчевим», «Українська революція», А. Аржаковського «Революція духу»). У діяльності Центру з утвердження позитивного іміджу України як європейської держави, крім акцентів на її культурних та історичних традиціях, наголошувалося на необхідності представлення її як передбачуваного партнера в діловій, науковій, культурній, освітній і туристичній сферах.

Українська громадськість давно співпрацює з європейськими колегами в багатьох сферах. Прикладом є спільні видавничі проєкти, участь у книжкових ярмарках і кінофестивалях. Наприклад, перекладачі з української на німецьку мають плани регулярних перекладацьких проєктів (першим таким проєктом була книга Отара Довженка «Кві-

тослава», другим – збірка оповідань українських авторів про футбол, пов'язана з Євро-2012 в Україні).

Переможця фестивалю в Каннах 2011 р. (фільм «Крос» Марини Вроди, знятий за фінансової підтримки її французької подруги) можна вважати прецедентом на підписання важливої для нашого кінематографа угоди про спільне українсько-французьке кіновиробництво. І саме завдяки особистим контактам і співпраці українських письменників та книговидавців з європейськими Україна в 2012 р. була запрошена як спеціальний гість на міжнародний літературний фестиваль у м. Коньяк (Франція). Крім того, між європейських книговидавців поширена думка, що книговидавнича справа в Україні ледь виживає. Зокрема, вони зазначають, що культурної політики в Україні, судячи з підтримки сектору книговидання, не існує взагалі, відсутні інформаційна підтримка літераторів і книговидавців, цінова політика, що врегульовує однакові для всіх магазинів ціни на видання⁴.

Наприклад, у 2011 р. Урядом було відхилено програму популяризації української книги, яку запропонувала Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів разом із Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. А нею передбачалися заходи з пропаганди книг та читання до 2017 р., а також забезпечення просування української літератури за кордоном. Саме ця асоціація висуває ідею створення фонду, який би сприяв на рівні держави популяризації вітчизняної книги за межами України, на зразок тих, що існують в інших країнах при дипломатичних представництвах.

Що стосується українського кінематографа, «важкої індустрії культури» кожної нації, стратегічна роль якого важлива і для економіки (найбільш прибуткова сфера культури), і для ідеології держави, то він, як визнано, не може розвиватися поза участю в проєктах копродукції. Яку частину роботи і відповідальності держава може взяти на себе в цій справі? По-перше, – фінансування. Минулого 2011 р. наша держава мала рідкісний позитивний приклад бюджетного фінансування кіно у спосіб проведення конкурсів кінопроектів. Фільм-переможець «Люби мене» (режисери Марина Горбач та Мехмет Бахадир Ер), який буде знято спільно з турецькими кінематографістами, є актуальним, зокрема у ньому піднімаються гострі проблеми міжкультурного спілкування на прикладі міжнаціональних шлюбів. По-друге, державна підтримка копродукції полягає у виробленні та впровадженні механізмів залучення вітчизняного креативного потенціалу й можливості ви-

---

⁴В Україні відсутня державна культурна політика – французький видавець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/article.html>

користання українських локацій. У першому випадку йдеться не лише про його використання, а ще й про «виращування» завдяки вдосконаленню освіти працівників кінематографії, яка на сьогодні не відповідає вимогам сучасного світового кінематографа.

Участь у європейських проєктах, ініційованих Радою Європи, Європейської Комісією, іншими провідними інститутами ЄС, дає можливість не лише інтегруватися до європейської культури, а й сприяє виробленню сучасних механізмів взаємодії влади і громадськості. Зокрема, програму Європейської Комісії «Європейська столиця культури» неможливо реалізувати поза такою взаємодією. Ця й подібні європейські ініціативи передбачають поєднання громадської активності (а в реалізації подібних проєктів зацікавлені не лише культурні діячі, а й мешканці міст-претендентів на участь) і дій влади, підтримуючи широкий спектр громадських обговорень готовністю державних установ реагувати на пропозиції громадськості й конкретними кроками сприяти їх втіленню. Наприклад, у Польщі на етапі вироблення стратегій підготовки до участі у програмі «Європейська столиця культури» конкурували міста Гданськ, Люблін, Катовіце, Варшава і Вроцлав. У результаті переміг Вроцлав, який одержить нагороду в розмірі 1,5 млн євро і просуватиме польську культуру в Європі в 2016 р. Разом із Вроцлавом функцію європейської столиці культури виконуватиме в 2016 р. одне з міст Іспанії. Показово, що Люблін створив прецедент, готуючи заявку на конкурс, – запропонував провести місяць європейської культури в українському місті Львів.

Іншим важливим для України проєктом є пілотний проєкт Регіональної програми «Київська ініціатива» Ради Європи та Європейської Комісії «Реабілітація культурної спадщини історичних міст», до реалізації якого долучилося Міністерство культури та представники виконавчої влади на регіональному рівні. Особливість проєкту полягає в тому, що підхід до спадщини не обмежується заходами щодо вивчення, обліку, музеєфікації, охорони й реставрації об'єктів культурної спадщини. Вона розглядається як засіб для максимального задоволення потреб місцевої громади, створення нових робочих місць, збільшення туристичної привабливості регіону, залучення інвестицій.

1.7. Перспективи реалізації власних ініціатив із презентації української культури в європейському культурному просторі

Українська Держава, якою б багатою культурою вона не володіла, не зможе здобути собі авторитету на міжнародному рівні, якщо буде виступати лише в ролі учасника європейських культурних ініціатив.

Нині постає питання про те, з якими ініціативами може виступити Україна, крім пасивної чи навіть активної участі в іноземних проєктах. З-поміж них можуть бути запрошення на програми-студіювання із забезпеченням стипендій для учасників, або на творчі програми з мистецьких обмінів. Наприклад, Польща створила цікавий прецедент, заснувавши стипендіальну програму «Вілла Деціуша» у Кракові. Польська сторона оплачує митцям перебування у країні протягом певного терміну, щомісяця ця сума становить 3 тис. злотих (750 євро), за що митець повинен «розрахуватися» перед Польщею допомогою в організації авторських вечорів, зустрічей, семінарів, а також у встановленні контактів із видавцями та літературними критиками своєї країни. На підтвердження таких пріоритетів культурної політики ЄС, як «сприяння міжкультурному порозумінню» та «забезпечення вільного пересування митців Європою», підвищилася популярність різноманітних навчальних і творчих стипендій, що сприяють міжкультурним обмінам.

Звичайно, з державного бюджету складно виділити кошти на реалізацію подібних проєктів, але вітчизняним професіоналам у сфері культурної політики було б цілком до снаги виявити свій організаторський потенціал, ініціювавши конкурс проєктів у тій чи іншій галузі культури, забезпечивши систему певних пільг для приватних інвесторів цієї акції.

Зростанню державного престижу сприяло б заснування Національної премії з відзначення зарубіжних діячів у будь-якій галузі культури чи мистецтв. Така відзнака розповідала б світові про Україну, засвідчувала б її культурний рівень і широке коло інтересів. Українські письменники щороку ревниво обговорюють: кого можна висунути на Нобелівську премію у сфері літератури. Але найперша асоціація, яку викликає Нобелівська премія, це асоціація зі Швецією, її культурними традиціями. Тож час замислитися про заснування української нагороди для неукраїнських діячів культури і мистецтв, яка підніме авторитет нашої держави та захопить інтерес до її традицій.

Ініціювання власних культурних заходів буде доречним ще й з огляду на те, що Україна матиме голос у прийнятті важливих міжнародних рішень, а не лише виконуватиме рекомендації та директивні рішення іноземної сторони. Інтегруючись до європейського культурного простору, повинні враховувати, що Україна є його частиною апріорі.

Утім, необхідно також зауважити, що на рівні державної політики дуже важливо знаходити баланс між розумінням культури як престижу (проєкти-презентації на міжнародному рівні, інвестиції в національні «візитівки», якими можуть бути культурні споруди

в центральній частині міст, особливо у столиці) та як внутрішнього інтересу громадян, т.зв. щоденної культури в містах і селах. Нехтування цим інтересом, навіть на користь культури як престижу, є неприпустимим. Натомість поєднання високої культури із масовою, професійною з аматорською – це і є завдання, яке вирішує соціальна функція культури за умов вивіреного планування та вмілого впровадження культурної політики. Резюмувати це доречно думкою відомих експертів у галузі культурної політики, що держава не повинна виступати в ролі арбітра культурних цінностей, натомість мусить модерувати ті чи інші суспільні дискусії та обговорення⁵.

РОЗДІЛ II

УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА

I ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

2.1. Проблеми правового й організаційного забезпечення державної політики в культурній сфері

Формування культурної політики, створення відповідних організаційних форм і законодавчої бази має починатися з визначення її концептуальних основ. Це завдання науковців, але воно має суто практичну мету – окреслити сферу застосування культурної політики, її сегменти реальності, де політичний вплив був би доцільним і відповідав би суспільним інтересам. З урахуванням цих інтересів необхідно також розмежувати сфери відповідальності за культурний розвиток і збереження культурної спадщини держави і громадянського суспільства, центру і регіонів.

Застаріла концепція культури, що лежить в основі сучасної культурної політики, призводить до того, що поза увагою державних органів (які відповідають за культурну сферу, насамперед Міністерство культури) знаходиться багато явищ і процесів, які в країнах Європи відносяться до культурних галузей. Експерти Ради Європи у своєму огляді української культурної політики, підготовленому на прохання

---

⁵*Матарассо, Франсуа*. Пошук рівноваги: двадцять одна стратегічна дилема культурної політики / Франсуа Матарассо, Чарльз Лендрі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lib.azh.com.ua/index2.php?subaction=showfull&id=1197401512&archive=&start_from=&ucat=5&

Уряду України, констатували таке: «Невизнання на офіційному рівні багатьох речей, які в більшості країн Європи давно вважаються ключовими галузями культури. Ширше, модернізоване бачення культури відповідає їхнім національним культурним політикам і включає такі напрями, як творчі індустрії, дозвілля, кулінарію, молодіжну культуру, телебачення, відео і цифрове мистецтво, дизайн і моду, віртуальні музеї, клубну культуру тощо. Всі вони – за інерцією радянської традиції – зараз перебувають за межами компетенції міністерства та інших державних органів, а отже, й не включені до офіційної концепції культури України»⁶. Попри певні перебільшення цей висновок можна визнати слушним.

В огляді також зазначався «брак ясності у питанні відповідальності за культуру», через що «на кожному рівні за культуру відповідають усі і ніхто зокрема», а результатом є «безліч законів та декларативних заяв, які в практичному сенсі нічого або майже нічого не дають»⁷. Ці зауваження залишаються й досі актуальними, оскільки за п'ять років з часу оприлюднення огляду в державному управлінні сферою культури нічого принципово не змінилося. Реорганізації, що їх періодично «переживає» профільне Міністерство (з 1995 р. Міністерство культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму, Міністерство культури), свідчать про відсутність чіткого розуміння: що саме, зрештою, має входити до сфери його компетенції. Нещодавно воно сполучало реалізацію державної політики в таких сферах, як культура і туризм, хоча, за оцінками закордонних експертів, це поєднання залишилося суто механічним і не мало помітних позитивних наслідків ні для культури, ні для туризму. Після останньої реорганізації було утворене Державне агентство України з туризму та курортів (як окремий центральний орган виконавчої влади), натомість до Міністерства культури України приєднали деякі структурні підрозділи колишнього Державного комітету України у справах національностей та релігій. Тобто тепер до сфери його компетенції увійшли вже зовсім різномірні й мало пов'язані між собою питання, які, напевне, складно буде ефективно розв'язувати в межах лише державної культурної політики.

Потребує вдосконалення й розширення законодавча база діяльності у сфері культури.

Ключовим пріоритетом модернізації нормативно-правової бази має стати якісно нове змістове наповнення не тільки законів, а й підзакон-

---

⁶Культурна політика України – оцінка міжнародних експертів / Рада культурної співпраці. – 2007. – Березень. – С. 21.

⁷Там само. – С. 20.

них актів, виданих на їх виконання. Так, у культурній сфері й досі незадовільно використовуються механізми, закладені Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404-VI. Проблема полягає в тому, що українське законодавство, зокрема Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI, відводить неурядовим організаціям, що діють у сфері збереження культурної спадщини, лише допоміжну роль, не надаючи їм управлінських функцій (хоча є позитивний зарубіжний досвід, коли неурядовим благодійним організаціям даються в управління об'єкти культурної і природної спадщини, які вони не лише відновлюють і зберігають, а й займаються просвітницькою та дослідницькою діяльністю, виконують важливі соціальні завдання).

Не визначена у правовому відношенні специфіка становища неурядових громадських організацій, що працюють у сфері культури. Нині вони функціонують на тих самих правових підставах, що й інші громадські об'єднання.

Далекою від досконалості є правова база охорони культурної спадщини. Зокрема, на законодавчому рівні існує конфлікт інтересів між суб'єктами містобудування, з одного боку, і суб'єктами дослідження, охорони та популяризації культурної спадщини, з іншої. Типовим прикладом цього є ухвалений Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI, яким були скасовані положення законів «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. № 1805-III та «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 р. № 1626-IV щодо обов'язковості погодження центральними та місцевими органами охорони культурної спадщини програм і проектів будівельних робіт на територіях історико-культурних заповідників, в охоронних зонах об'єктів культурної спадщини тощо, а також про обов'язковість археологічної експертизи на територіях майбутньої забудови. Це становить серйозну загрозу для нерухомих об'єктів національного культурного надбання, збереження автентичності історичних культурних ландшафтів, їх туристичного потенціалу.

Національна кінематографія є однією з найперспективніших галузей національної культури, однак її розвиток гальмується низкою чинників, зокрема, хронічним браком належного фінансування. На жаль, це питання й досі не знайшло задовільного законодавчого вирішення.

У ст. 20 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. № 9/98-ВР одним із джерел фінансування останньої визначені кошти «збору на розвиток національної кінематографії, який є джерелом формування спеціального фонду Державного бюджету України для фінансування виробництва національного фільму на кожен поточний рік у

частині доходів». Однак це положення закону набере чинності лише після ухвалення Закону України «Про збір на розвиток національної кінематографії», якого й досі не існує.

Проект Закону «Про загальнодержавний збір на розвиток театрального мистецтва та кінематографії в Україні» був зареєстрований у Верховній Раді України 3 липня 2009 р. № 4764, але у грудні того самого року відхилений і знятий з розгляду. Не оцінюючи цей законопроект загалом, варто звернути увагу на один момент. У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України можливість запровадження збору з вартості вхідних квитків на театральні вистави на демонстрування фільмів, на гастрольні заходи заперечувалася тим, що «запровадження додаткового збору з відвідувачів таких заходів в умовах фінансової кризи та низького рівня життя, виглядає недостатньо обґрунтованою і такою, що не сприятиме досягненню мети законопроекту»⁸.

Автори висновку залишили поза увагою той факт, що український кінопоказ нині є спонсором іноземних кінематографій, продукція яких складає абсолютну більшість фільмів, що демонструються в кінотеатрах. Тому заперечувати доцільність спеціального податку на вартість квитків, посилаючись на інтереси рядового глядача – це або лицемірство, або обивательська недалекоглядність, яка не дає можливості замислитися над інтересами країни, зрештою, над інтересами нащадків згаданого глядача, які так само, як і він, будуть позбавлені можливості дивитися українські фільми.

До речі, у Франції спеціальний додатковий податок на вартість квитка до кінотеатру в розмірі 10,72% від вартості тривалий час був основним ресурсом Фонду підтримки кіновиробництва й кінопоказу. Його запровадили у 1948 р., коли економічне становище і рівень життя у Франції навряд чи були набагато ліпшими, ніж в Україні.

Отож джерелами фінансової підтримки національної кінематографії залишаються кошти видатків загального та спеціального фондів Державного бюджету України на державні програми розвитку кінематографії, благодійні внески і пожертвування та інші джерела, не заборонені законодавством.

І досі не ухвалено Закон України «Про національний культурний продукт», проект якого був поданий до Верховної Ради України ще 1 квітня 2009 р. і прийнятий у першому читанні 15 червня 2011 р.

---

⁸Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про загальнодержавний збір на розвиток театрального мистецтва та кінематографії в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35739

Напевно, він і не буде прийнятий найближчим часом, оскільки на «круглому столі», що відбувся 14 вересня 2010 р. у межах 18-го Міжнародного книжкового «Форуму видавців у Львові», голова Комітету з питань культури та духовності ВР України заявив, що «Комітет зробить все можливе, щоб загальмувати законопроект»⁹.

У висновку Головного експертно-правового управління Апарату Верховної Ради України першим зауваженням щодо змісту цього законопроекту було те, що в ньому «проглядається спроба ототожнення українського культурного продукту із загальнонаціональним (вітчизняним) і надання його виробникам певних привілеїв, включаючи й пільгові», що, на думку авторів висновку, суперечить Конституції України і Закону «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. № 2494. Таким чином, українська культура розглядається як одна з багатьох національних культур, представлених в Україні. Очевидно, за такою логікою, і український народ є лише однією зі складових конституційного Українського народу, що, однак, цілком суперечить історичним підставам і логіці становлення української державності.

Особливо цікавим є такий фрагмент висновку: «Щоправда, законопроект передбачено порядок сертифікації культурного продукту національних меншин і корінних народів, однією із важливих умов якої є належність автора до національної меншини чи корінного народу. Проте підтвердити свою національність виробник культурної продукції національних меншин чи корінних народів не зможе, оскільки нині жоден офіційний документ в Україні не містить даних про національну належність особи». Який сенс, у такому разі, має Закон України «Про національні меншини в Україні», стаття 11 Конституції, згідно з якою «державна сприяє консолідації та розвиткові української нації, розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин», а також інші правові акти, в яких згадуються національні меншини, і на якій взагалі підставі можуть існувати в Україні національні спільноти, члени яких не можуть офіційно підтвердити свою належність до них?

У висновку також не розшифровується, що це власне таке – загальнонаціональний (вітчизняний) культурний продукт, до якої культури він належить, адже «вітчизняна культура» в нинішній обставинах – це термін без внутрішнього змісту, яким намагаються механічно покрити

---

⁹Українське книговидання у контексті законопроекту Закону «Про національний культурний продукт». Прес-центр Форуму видавців. – 2011. – 16 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maidan.org.ua/2011/09/ukrajinske-knyhovydannya-u-konteksti-zakonoproektu-zakonu-pro-natsionalnyj-kulturnyj-produkt/>

усі культурні явища, що виникають на території Української Держави. Очевидно про сутнісну єдність, а отже, й про розвиток такої культури не може бути й мови.

Безумовно, згаданий Законопроект має численні недоліки, і його потрібно вдосконалювати, а не гальмувати. Однак навряд чи можна буде вважати вдосконаленням «вимивання» будь-якого національного змісту з критеріїв, за якими визначатиметься національний культурний продукт.

Ціннісним і світоглядним орієнтиром державної політики, ядром майбутньої нормопроектної роботи органів влади в культурній сфері має стати нова Концепція гуманітарної політики. Ухвалення цього стратегічного документа дасть суспільству розуміння того, якими мають бути ключові параметри архітекτονіки кожного з секторів гуманітарного простору України, у т.ч. і культурного сектору.

2.2. Проблеми української кінематографії

Кінематографія є чи не найбільш популярним видом сучасного мистецтва. Її специфікою є нерозривний зв'язок творчості й виробничого процесу. Це і культурна індустрія з величезними комерційними можливостями та перспективами розвитку, і ефективний засіб впливу на суспільну свідомість, формування позитивного, привабливого іміджу країни за кордоном. Український кінематограф має давню традицію і відомі в усьому світі творчі здобутки. Однак кризові явища, викликані прискороною зміною соціально-економічних відносин у 90-ті роки минулого сторіччя, у цілому негативно позначилися на ньому, створили низку проблем, багато з яких не розв'язані й досі.

Однією з серйозних проблем української кінематографії є недосконала система управління. Державна служба кінематографії у складі Міністерства культури і туризму України та її наступник – Державне агентство України з питань кіно, як центральний орган виконавчої влади, виявили неспроможність не лише ініціювати реформу української кінематографії, а й ефективно здійснювати державну політику в цій сфері. Так, і досі у стані проекту перебуває Концепція Загальнодержавної цільової національно-культурної програми розвитку національної кіноіндустрії на 2012–2016 роки. Цей документ був підготовлений ще 29 січня 2010 р. і спочатку виконання програми розраховувалося на 2011–2015 рр. У листопаді 2011 р., у дещо зміненому вигляді і зі скоригованою назвою, він обговорювався на засіданні міжвідомчої робочої групи в Державному агентстві України з питань кіно, але видимого прогресу досі немає.

Хронічною проблемою українського кінематографа є недостатнє фінансування. Цікаво порівняти кінобюджети України й деяких європейських країн. У Франції в 2009 р. він становив 535 млн євро, у Росії – 283 млн дол. США, у Німеччині – 140 млн євро, у Польщі – 45 млн євро, в Україні – 5 млн грн. Того самого року було запущено у виробництво у Франції – 240 фільмів, у Німеччині – 120, у Росії – 70, в Україні – 2. Заради справедливості потрібно зазначити, що таке унікально низьке фінансування було наслідком кризи. У 2007 році воно становило 49 млн 250 тис. грн; у 2008 р. – 51 млн грн; у 2010 р. – 24 млн 100 тис. грн; у 2011 р. – 110 млн 790 тис. грн; на 2012 р. заплановано 120 млн грн. Однак і ці кошти є замалими порівняно з наведеними вище.

Не виправдали покладених на них сподівань спроби зміни форм власності державних кіностудій. Унаслідок цього майже зруйнований був виробничий потенціал Ялтинської кіностудії і суттєво підірваний Одеської. Такі факти не заперечують у принципі необхідності й можливості приватизації державних кіностудій, а лише доводять, що вона має проводитися в інтересах сфери, а не окремих суб'єктів економічної діяльності.

Проблемою є надзвичайно мала пропозиція національного продукту на українському кіноринку. Із загального обсягу кінопродукції, що пропонується українському глядачеві, частка національного продукту складає менше ніж 0,1%. У Франції цей показник складає 36%, у Туреччині – 53%, у Росії – 23%, у Польщі – 22%. І це при тому, що 70% українських глядачів, за даними соціологічних досліджень, хотіли б дивитися саме національне кіно¹⁰.

Держава намагається сприяти розвитку національної кінопродукції та «українізації» кінопрокату впровадженням податкових пільг. Так, чинний Податковий кодекс України звільняє до 1 січня 2016 р. від сплати податку на додану вартість надання робіт і послуг з виробництва національних фільмів, надання послуг з їх демонстрування. Також звільняються від цього податку роботи з дублювання українською мовою іноземних фільмів. Створюються механізми залучення інвестицій до національного кіновиробництва. Одним із них є програма «Створення та розповсюдження національних фільмів». У 2011 р. у межах її виконання були профінансовані роботи і послуги на загальну суму близько 95,9 млн грн.

Однак протягом останніх років тривало скорочення випуску кінопродукції. Обсяги державного замовлення на її вироблення були ви-

---

¹⁰ Дослідження проводилося компанією Research&Branding Group 4–14 грудня 2011 р. Були опитані 2078 осіб в усіх областях України та Автономній Республіці Крим.

конані у 2008 р. на 91,4% (64 фільми), у 2009 р. – на 75% (13 фільмів), у 2010 р. – на 3,7% (5 фільмів). Із 87 фільмів, створених за держзамовленням у 2008–2010 рр., 13 (або 16,7%) не демонструвалися взагалі.

Останніми роками фахівці відзначали стійке зростання українського ринку кінопрокату: зростання обсягу ринку – 36% на рік, зростання глядацької аудиторії – 11% на рік (у 2011 р. чисельність відвідувачів кінотеатрів зроста порівняно з 2010 р. на 15%). Проте абсолютні показники є досі невтішними. Так, наприклад, річний обсяг кіноринку в Україні втричі менший за річний обсяг польського кіноринку, а глядацька аудиторія в Україні є більш, ніж удвічі, меншою за польську, при тому, що Україна перевищує Польщу за чисельністю населення. Головний чинник, що гальмує розвиток ринку кінопрокату, це неспроможність наявної мережі кінотеатрів забезпечити потреби глядачів.

На території України налічується близько 3 тис. кінотеатрів та кіноустановок (у 1991 р. їх було 22 тис.) Показник забезпечення сучасними кінотеатрами в розрахунку на 100 тис. міських жителів в Україні на сьогодні становить 0,5, що в 15 разів менше, ніж у Франції, і в середньому в 10 разів менше, ніж в інших європейських країнах. Нові кінотеатри із сучасними технологіями кінопоказу (понад 350) розташовані переважно у столиці й великих обласних центрах. З 490 районних центрів лише 106 мають діючі кінотеатри¹¹. Матеріально-технічна база більшості кінотеатрів потребує модернізації. Особливо це стосується невеликих населених пунктів, де застарілість обладнання є найбільш критичною.

Сьогодні майже уся кіномережа модернізується за кошти приватних інвесторів. Щоб прискорити цей процес, держава має створити відповідні умови для розвитку цього виду кінобізнесу, адже разом з достатніми обсягами виробництва фільмів потужна кіномережа є другою важливою складовою національної кіноіндустрії.

Підготовкою кадрів для кінематографії в Україні займаються такі вищі навчальні заклади, як Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, Київський національний університет культури і мистецтв, Луганський державний інститут культури і мистецтв, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка, Харківська державна академія культури, Київський міжнародний університет, Київський національний університет культури і мистецтв, а також низка інших освітніх установ. Проте вони неспро-

---

¹¹Проект Концепції загальнодержавної цільової національно-культурної програми національної кіноіндустрії на 2011–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dergkino.gov.ua/indx.php?fname=1265734547&level=2&templ=t1>

можні забезпечити необхідну для України кількість фахівців. Необхідно розробити нову концепцію підготовки кінофахівців, реорганізації навчальних закладів кіно та зміцнення їх матеріально-технічної бази.

Потребує вдосконалення законодавство, що стосується кіновиробництва і кінопрокату. При цьому має враховуватися європейський досвід, передусім тих країн, які є визнаними лідерами європейського кіно.

Невтішна ситуація в українській кінематографії ускладнюється кіноекспансією з-за кордону, з боку кіноіндустрій, конкуренції з якими українському кінематографу витримати без державної підтримки майже неможливо.

2.3. Проблеми українського книговидання

Книга, незважаючи на революційні зміни в інформаційних технологіях в останні десятиріччя, залишається й досі основним джерелом фундаментальних, систематичних знань, засобом формування цілісного світогляду, моральних та естетичних критеріїв ставлення до явищ життя, механізмом культурного й духовного зв'язку між поколіннями. Книга також досить часто є джерелом, вихідним пунктом творчих процесів у різних сферах мистецтва – сценічному, образотворчому, кінематографії. Узагалі для культури, в основі якої лежить оформлене за певними канонами і зафіксоване на матеріальних носіях слово, книга є універсальним, всеохоплюючим явищем, в ідеалі навіть аналогом або певною парадигмою світобудови.

Дані соціологічних досліджень виявляють дві серйозні проблеми, що стосуються місця і значення книги в житті українських громадян. Перша – це зменшення попиту на книгу й зниження інтересу до цього культурного продукту¹² (58% опитаних протягом останніх трьох місяців перед опитуванням не придбали жодної книги; з-поміж причин малого попиту на книги 9% зазначили високу вартість необхідних видань, 14% – брак грошей, 56% – відсутність потреби у книгах). Друга – відносно низька популярність україномовних книг порівняно з росій-

---

¹²Дослідження проведене компанією *GfK Ukraine* за ініціативою Міжнародного фонду «Відродження» та Фонду східноєвропейського книжкового проекту (Амстердам), за підтримки програми МАТРА Міністерства закордонних справ Нідерландів у вересні 2006 р. – березні 2008 р. Опитані 1 тис. респондентів у віці 15–59 років. Максимальна похибка вибірки складає 3,1%. У доповіді використані дані опитування, проведеного в березні 2008 р. Див. : *Дослідження ринку книг в Україні [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: http://www.gfk.ua/imperia/content/gfkukraine/presentations/report_gfk_ukr.pdf

ськомовними (перші склали 40% книг, куплених громадянами України протягом останніх трьох місяців перед опитуванням, другі – 57%).

Утім, слід зазначити, що існують значні відмінності відносно куплених україномовних та російськомовних книг залежно від того, про які книги йдеться: так, серед куплених останній раз перед опитуванням художніх книг російськомовні склали 78%, україномовні – 22%, з-поміж дитячих – російськомовні та україномовні склали по 49%, серед навчальних/наукових україномовні склали 53%, російськомовні – 44%). Така картина може бути зумовлена, зокрема:

- більшим обсягом і різноманітністю оригінальної та перекладної російськомовної художньої літератури, її більшою доступністю для українського покупця (переконатися в цьому не складно, порівнявши кількість та асортимент українських і російських книг у більшості столичних книгарень);

- мовними уподобаннями досить значної частини населення України (якщо навчальна книжка купується з необхідності, дитяча – в освітньо-виховних цілях, то художня – для особистого задоволення).

Стосовно вибору мови купленої книги існують значні відмінності між регіонами: на Заході України 82% опитаних останній раз купили україномовну книгу, 12% – російськомовну; у Центрі – україномовну книгу купили 54%, російськомовну – 46%; на Сході російськомовну книгу купили 91%, україномовну – 7%; на Півдні співвідношення було майже таким самим, як на Сході – 92 і 8%. І ці пропорції виявилися досить стабільними протягом досить тривалого часу проведення дослідження.

З іншого боку, значний попит на україномовні навчальні/наукові та дитячі книжки (а такі види попиту є взаємопов'язаними) говорить про можливість зміни ситуації в майбутньому, звичайно, якщо українська мова не здасть своїх позицій у сфері освіти й дошкільного виховання.

З наведеними вище даними корелюються дані щодо місткості українського книжкового ринку, що оцінюється нині у 400–420 млн дол. США на рік (при тому, що російських книжок на ньому продається на 300–320 млн дол. США). Для порівняння, у Росії місткість книжкового ринку оцінювалася в 2007 р. у 2 млрд дол. США, а в 2008 р. – у 2,5–3 млрд дол. США. Тобто російський книжковий ринок місткіший за український у 6–7 разів, тоді як населення Росії (143 млн 30 тис.) перевищує населення України (45 млн 634 тис.) менше, ніж учетверо. Утім, у Великій Британії з населенням 62 млн 698 тис. витрати на книжки дорівнюють майже 4,5 млрд євро на рік¹³.

---

¹³Чупрій, Л. Українське книговидання. Стан і проблеми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2010/07/16/ukrayinske-knigovidannya-stan.html>

За даними Книжкової палати України, з 1990 р. річна кількість видань скоротилася з 3,3 до близько 1 книги на одного жителя України (у Росії та Білорусі цей показник становить 4–5 книг, у Франції та Німеччині – 14–15). У 2008 році, коли цей показник був найкращим, він сягнув лише 1,26 книги на одну особу. У 2010 році такий показник опустився нижче 1 книги на особу¹⁴. Разом з тим експертами констатується «істотне зменшення обсягів вітчизняної видавничої продукції і середніх накладів, а отже, і суттєве зростання собівартості книги, звуженість її асортименту, брак якісного змістовного наповнення; зниження конкурентоспроможності української книги і стрімке заповнення більшості жанрових ніш українського книжкового ринку імпортованою, в основному російською, книгою»¹⁵.

З-поміж проблем українського книговидання, які спричинили згадану вище ситуацію, фахівцями виділяються, як найбільш важливі, такі:

- відсутність цілісної системи державного управління книговидавничою галуззю, що перешкоджає виробленню стратегії її розвитку і здійсненню єдиної державної політики у цій сфері;

- нерозвиненість системи книгорозповсюдження, яка так і не відновилася після її руйнації у 90-ті роки; позитивні зрушення мають місце лише у великих містах;

- зменшення середніх накладів і зростання собівартості української книги на тлі переважання на книжковому ринку імпортованих видань у широкому асортименті, з якими й без того складно конкурувати українській книжковій продукції;

- застарілість обладнання більшості поліграфічних підприємств, що призводить до зменшення обсягів виробництва; унаслідок цього українські підприємства навіть кількісно не можуть задовольнити попиту на книгу, що існує в суспільстві;

- недостатнє фінансове забезпечення галузі, згорання інвестицій.

Ще 2011 р. Держкомтелерадіо за участю Міністерства культури України був розроблений проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та читання на 2013–2017 роки». Нині він узгоджується із Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством фінансів України. Проект містить комплекс заходів із популяризації книжкової продукції, удосконалення системи бібліотечного обслуго-

¹⁴Афонін, О. Рекомендації з удосконалення українського книговидання / О. Афонін, Н. Петрова // Вісник Книжкової палати України. – 2011. – № 1 (174).

¹⁵Там само.

вування (у т.ч. комп'ютеризації публічних бібліотек та бібліотек навчальних закладів, поповнення бібліотечних фондів тощо). За даними Української асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів, Міністерство фінансів офіційно повідомило, що вважає розроблення такої програми передчасним¹⁶.

2.4. Проблеми збереження національної культурної спадщини

Збереження та актуалізація культурної спадщини є одним з головних пріоритетів цивілізованих країн, які вбачають у ній не лише катализатор національного гуманітарного розвитку, а й своєрідний медіатор міжкультурного діалогу, адже краса і глибина внутрішнього змісту пам'ятки культури можуть значно більше сказати носію іншої культурної традиції, ніж заклики та декларації.

Україна володіє величезною культурною спадщиною, не поступаючись у цьому відношенні найрозвиненішим країнам Європи.

Нині на державному обліку знаходяться понад 140 тис. пам'яток, і ще 70 тис. чекають дослідження і взяття на облік. Функціонують 63 заповідники, близько 5 тис. музеїв, у т.ч. 546 державних і комунальних, 1117 на правах філіалів та відділів, у яких зберігаються приблизно 12 млн експонатів. Майже 1,5 тис. наших міст і селищ і понад 8 тис. сіл мають на своїй території об'єкти культурної спадщини, що є значним потенціалом культурної презентації України у світі завдяки розвитку туризму, інформування світової громадськості про українську культурну спадщину через друковані видання, медіаресурси, мережу Інтернет.

Одним з важливих інструментів міжнародної популяризації національної культури є включення об'єктів її спадщини до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. На сьогодні він містить п'ять українських культурних об'єктів (букові ліси Карпат, які також входять до Списку, відносяться до природної спадщини): архітектурний комплекс Софії Київської, Києво-Печерська Лавра (обидва об'єкти знаходяться у Списку під одним номером), ансамбль історичного центру Львова, пункти геодзичної дуги Струве (остання є транскордонним об'єктом, оскільки проходить через територію десяти країн Європи), резиденція митрополитів Буковини й Далмації у Чернівцях (включена до Списку у 2011 р.)

До попередніх списків (*Tentative Lists*) світової спадщини ЮНЕСКО включені 14 українських об'єктів, п'ять з яких – ще з 1989 р., серед них

---

¹⁶Українська книга 2011: рух по сходинках униз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/events/bookmarket/2012/03/26/080651.html>

такі визначні, як історичний центр Чернігова, Херсонес Таврійський, культурний ландшафт каньйону в Кам'янці-Подільському, могила Тараса Шевченка.

За даними Міністерства культури, номінаційні документи (*The Nomination File*) на заповідник «Херсонес Таврійський» лише минулого року були передані до Національної комісії України у справах ЮНЕСКО для подальшої передачі його до Центру всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Парижі. Під час підготовки виникали проблеми з визначенням критеріїв та предмета номінації при тому, що всі необхідні дані містяться на офіційному сайті ЮНЕСКО¹⁷. У 2010 р. Комітет світової спадщини ЮНЕСКО (*The World Heritage Committee*) відмовився включити до Списку світової спадщини Андріївську та Кирилівську церкви у Києві (у попередньому списку з 2009 р.) на тій підставі, що Україна не надала достатньої інформації по цих об'єктах. Усе це говорить про необхідність підвищення кваліфікації наукових працівників заповідників у даному напрямі й більш тісної співпраці з експертами ЮНЕСКО та ІКОМОС (Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць).

У сфері збереження культурної спадщини існує низка проблем, з-поміж яких найбільш серйозними нині є такі.

Через брак контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони культурної спадщини часто трапляються випадки невиконання вимоги підписання охоронного договору з боку власників та користувачів нерухомих пам'яток, що є прямим порушенням Закону України «Про охорону культурної спадщини». У результаті пам'ятки можуть безкарно спотворюватися під час ремонтних робіт або знищуватися (нібито через недбалість, хоча реальною причиною деяких випадків є бажання звільнити місце під нову забудову).

Недостатнім є фінансування ремонтно-реставраційних робіт, через що останні проводяться лише на об'єктах пріоритетного значення, тоді як близько або понад половини об'єктів культурної спадщини залишаються у хронічно незадовільному або й аварійному технічному стані. Також постійно бракує коштів на технічне переобладнання, поповнення музейних фондів. Бракує й експозиційних площ, через що постійно експонується лише 3–5% музейних фондів¹⁸.

Проблемою, що стосується безпосередньо музейних установ, є слабка комунікація із закордонними колегами, недостатня співпраця з між-

¹⁷*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention* [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/opguide-en.pdf>

¹⁸Чунрій, Л. Стан та проблеми музейної справи в Україні [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://getmanps.at.ua/publ/stan_ta_problemi_muzejnojspravi_v_ukrajani/1-1-0-52

народними організаціями, що займаються дослідженням, збереженням та актуалізацією культурної спадщини, таких як загальноєвропейська федерація *Europa Nostra*, Європейський музейний форум (*European Museum Forum – EMF*), Мережа європейських музейних організацій (*Network of Museum Organisations – NEMO*) тощо, низька інтенсивність професійного співробітництва та інформаційного обміну. Ця проблема перетинається з проблемами оснащеності таких установ сучасною комп'ютерною технікою та ефективного музейного менеджменту.

Лише частина українських музеїв підпорядковується Міністерству культури України, а більшість – відомчі, створені при вищих навчальних закладах тощо – знаходяться поза межами його компетенції, хоча їх колекції є частиною Музейного фонду України. Фактична відсутність координуючого органу й системи обліку музеїв заважає виробленню та реалізації державної політики в цій сфері.

Недостатньо використовується потенціал громадських організацій у сфері збереження культурної спадщини. Згідно з чинним законодавством вони можуть відігравати лише допоміжну роль, тоді як головна належить державним установам. Однак світова практика показує, що громадські організації можуть цілком ефективно виконувати в цій сфері й управлінські функції, беручи на себе місію відновлення, збереження та актуалізації великих культурних і природних комплексів.

Музейний менеджмент і маркетинг в Україні знаходиться поки що на стадії становлення. У більшості музейних установ фахівці цього профілю відсутні. Це перешкоджає впровадженню в музейну справу нової ідеології – урізноманітнення музейної діяльності, максимального наближення до потреб і можливостей громадян, що суттєво підвищило б популярність музеїв і позитивно відбилося на їх відвідуваності.

Окремою проблемою є кадрова політика Міністерства культури стосовно керівництва музеїв і заповідників. Останні кадрові зміни в деяких з них були схожі на продуману кампанію, і критерій професіоналізму при цьому стояв далеко не на першому місці, про що свідчать призначення на посаду директорів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та Музею народної архітектури й побуту Пирогово осіб не лише без профільної чи близької до профільної освіти, а й без найменшого досвіду роботи в музейній сфері.

2.5. За межами великих міст

Протягом останніх двох десятиріч відбувалася поступова концентрація культурного життя у великих містах і його згорання у менших населених пунктах, з більш обмеженими фінансовими й матеріальними

ресурсами, відносно нижчим освітнім рівнем населення. Особливо це стосується малих міст і сіл, в інфраструктурі яких культурний сегмент або взагалі знищений, або ледь животіє. У таких населених пунктах головними осередками культурного життя є клуби й бібліотеки. Нині діє понад 18 тис. клубів, з яких понад 16,5 тис. у сільській місцевості, і понад 19 тис. бібліотек, з яких у сільській місцевості понад 14,5 тис.

В Україні є 27 тис. 180 сіл, а отже, понад 10 тис. із них не мають клубів і ще більше не мають бібліотек, при цьому чисельність клубних закладів протягом останніх років постійно зменшувалася. Їх закриття відбувалося головним чином унаслідок скорочення чисельності населення, аварійного стану приміщень, недостатнього фінансування, скорочення значної кількості працівників, передачі приміщень іншим власникам з наступним перепрофілюванням. Фактично припинено будівництво нових клубних закладів.

Така ситуація склалася через те, що місцеві бюджети, на які покладено усі видатки з утримання мережі закладів культури, у більшості неспроможні забезпечити нормальне функціонування.

Згідно з Законом України «Про культуру» держава повинна забезпечувати працівникам у сфері культури роботу на повну тарифну ставку. Однак дане положення швидше формулює мету, ніж констатує її досягнення. Поки що тисячі працівників культури (особливо в сільській місцевості) змушені працювати на половину або й на чверть ставки, що, по-перше, мусить відволікати їх на інші види діяльності, задля заробітку, по-друге, аж ніяк не сприяє виникненню мотивації на підвищення власного професійного рівня, творчому підходу до роботи.

В аналітичному звіті Міністерства культури України за 2011 р. «Реалізація державної політики в галузі культури» визначені такі пріоритетні завдання регіональної політики у сфері культури:

- забезпечення належного функціонування сільських закладів культури, а також державного забезпечення надання культурних послуг жителям сіл і малих міст;
- реалізація положень Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини»;
- актуалізація та збереження національної культурної спадщини, включаючи нематеріальну культурну спадщину, з метою відродження та розвитку культурних традицій, патріотичного виховання, гідного представлення України у світі.

Важливість цих завдань не викликає сумнівів, однак регіональна політика у сфері культури повинна мати на меті не лише збереження, охорону спадщини й належне функціонування існуючих закладів, а насамперед культурний розвиток регіонів. З цього погляду місцеві за-

клади культури, музейні установи, заповідники, історичні меморіальні комплекси тощо можуть відіграти роль центрів, навколо яких може розгорнутися культурна самодіяльність місцевих громад, сформуватися творчі, просвітницькі й дослідницькі колективи, утворитися локальні виробництва культурної продукції.

2.6. Міжнародне культурне співробітництво

Використання державною владою національної культури для створення позитивного образу своєї країни на міжнародній арені є цілком природним і поширеним явищем. Питання престижності культури – це питання престижності держави, її авторитету не лише у світі, а і серед своїх громадян.

Діяльність провідної державної галузевої установи, Міністерства культури України, на сьогодні, на жаль, не підтверджує, що культурна сфера активно залучається до процесів, пов'язаних з євроінтеграційними імперативами розвитку держави. Натомість є очевидним декларативний характер участі держави в європейських обмінах і просуванні українських культури та мистецтв на європейських просторах. Набагато активнішою є діяльність в іншому, східному напрямку культурного співробітництва, що пояснюється не лише політичними інтересами держави, а й інерційністю, можливістю йти «второваними» шляхами держави-попередника. Країни, що були колись союзними республіками або належали до соціалістичного табору, являють для Міністерства культури України, за підсумками його діяльності за 2011 р., набагато більший інтерес, ніж країни Європи. Зокрема, заходи з культурних обмінів відбувалися з Білоруссю, Туркменістаном, Китаєм, Казахстаном, Соціалістичною Республікою В'єтнам, Російською Федерацією.

Певні культурно-мистецькі заходи проходили у зв'язку з головуванням України в Комітеті Міністрів Ради Європи (концерт за участю камерного оркестру «Академія» Львівської Національної музичної академії ім. М. В. Лисенка у Страсбурзі, відкриття фотовиставки «Києво-Печерська Лавра – святиня України» та презентація факсимільного видання Пересопницького Євангелія). Однак проведена робота навряд чи матиме продовження на теренах культурних обмінів та співробітництва після закінчення терміну головування.

Водночас проведення перспективних акцій і для вітчизняної культури, і для міжнародної співпраці відбувається поза участю держави. На жаль, більшість культурних здобутків, що їх декларує Українська Держава на міжнародному рівні, були отримані не завдяки її участі та сприянню, а завдяки зусиллям окремих митців і вкладеним в їх про-

екти приватним коштам. Досягнення України на європейських фестивалях, зокрема кінофестивалях, та книжкових виставках – це справа ініціативних груп творчих людей, а держава може констатувати лише їх національну приналежність – «це – українське мистецтво».

Цього року представлення України та української літератури на міжнародному книжковому форумі у Лейпцигу відбувалося за рахунок приватних коштів (німецька сторона надала безкоштовний стенд на ярмарку; фонд «Розвиток України» профінансував витрати на дорогу, проживання учасників, а також на видання каталогу; суму близько 20 тис. дол. США виділили українські видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Фоліо», «КСД», «Грані-Т», «ХХІ», «Теза», «Видавництво Старого Лева», «Картографія», «Родовід»; організацією поїздки займався «Форум видавців»). Завдяки цьому заходу були створені передумови для подальшої співпраці німецьких та українських видавців, перекладацьких та інших видавничих проєктів. Одночасно з цим форумом у Парижі проходив *Salon du Livre*, де Україна вперше потрапила до каталогу виставки як країна-учасниця, її представляли видавництва «Нора-Друк» та «Кальварія».

В Україні працює державна програма виставкової діяльності. За цією програмою наша держава бере участь у виставках у Мінську, Ашгабаті, Франкфурті, Тегерані. Державний комітет телебачення і радіомовлення України щороку організаційно забезпечує участь вітчизняних видавців у Франкфуртському книжковому форумі, зокрема, надаючи їм місця на єдиному Національному стенді України. Стосовно останнього, самі книговидавці зауважують його маловиразність і бідність порівняно зі стендами інших країн. У 2011 р. на Національному стенді України були представлені вітчизняні видання, що побачили світ завдяки бюджетній програмі «Українська книга» у 2009–2010 рр., та книжки наступних видавництв і видавничих організацій: «Либідь», ТОВ «Видавничий дім Весна», «Розумна дитина», «Юстініан», «Нора-Друк», «Видавництво і друкарня «Таврида», «Соло», ТОВ «Видавництво «Горобець», «Асса», «Фоліо», «Горсінг Плюс», «Картографія».

Прикро, що в межах програми «Українська книга» поряд із творами класиків та виданнями для дітей, причетні до цієї програми автори, у т.ч. політики й можновладці, намагаються видавати власні книжки, часто не найкращого гатунку. Тому постає питання про доцільність представлення на міжнародному рівні такого «продукту». До того ж не всі зі згаданих вище видавництв, що традиційно представляють українську культуру у Франкфурті, можуть бути зразками українського книгодання в цілому.

2.7. Теоретичні передумови формування культурної політики

В Україні існує давня традиція говорити про відставання від Європи за рівнем культурного розвитку, через що події, явища й тенденції в європейській культурі сприймаються як взірці, що їх треба наслідувати, або як процеси, до яких треба долучатися в режимі наздоганяння (зворотною реакцією іноді виступає негативізм щодо європейських культурних цінностей і провінційна зарозумілість). Більш раціональною позицією є тверезе, критичне ставлення до європейської культури та культурної політики/політик, особливо до явищ і тенденцій, які ще не пройшли апробацію часом.

Наприклад, розвиток культурних індустрій, а пізніше – творчих індустрій, призвів до певної кризи самого поняття «культура». Зараз з'явилася потреба його виправдання – як відповідь на індустріалізацію культури, розгляд креативності переважно з економічного погляду ризикує призвести до надмірно вузького бачення проблем культури. Чарльз Лендрі, британський експерт з культурної політики, засновник Центру *Comedia*, провідної європейської консультативної агенції у галузі розроблення культурної політики, вважає це неправильним підходом, оскільки культура – це набагато більше, ніж економічна вартість чи розвиток креативних індустрій. Разом із Франсуа Матарассо, також експертом-аналітиком з питань культурної політики, автором досліджень у сфері мистецтва, бібліотечного менеджменту, музейної справи та культурної спадщини, пропонує розглядати цей аспект культурної політики через вирішення стратегічної дилеми «культура як самодостатня цінність чи культура як розвиток» та вказує на загрозу інструменталізації культури, висловлену в побоюваннях знецінення якостей мистецтва «в гонитві за іншими політичними цілями»¹⁹.

Важливо термінологічно розрізняти «культуру» і «мистецтво» та «мистецтво» і «культурні індустрії». Є певні сфери культури, не пов'язані з культурними індустріями – охорона культурної спадщини, мистецтво, якому культура завдячує своїм існуванням і є, у певному сенсі, механізмом його соціалізації, економізації.

Якщо для розвитку мистецтва в демократичних суспільствах політика (значною мірою як менеджмент) потрібна менше, то для підтрим-

---

¹⁹Матарассо, Франсуа. Пошук рівноваги: двадцять одна стратегічна дилема культурної політики / Франсуа Матарассо, Чарльз Лендрі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lib.azh.com.ua/index2.php?subaction=showfull&id=1197401512&archive=&start_from=&ucat=5&

ки культури вона необхідна завжди. Ні культура не може розвиватися поза мистецтвом, ні мистецтво не існує без культури. Інший підхід до цих дефініцій – культура, як мистецтво, і культура, як спосіб життя. Згідно з таким підходом мистецтво є лише одним з багатьох виявів унікальної культурної ідентичності певної місцевості та її населення, а культурна політика може бути спрямована на широке коло речей – народну творчість та місцевий побут, ремесла, кулінарію, традиції містобудування й моду. Як стверджують Франсуа Матарассо та Чарльз Лендрі – «тлумачення культури – широке чи вузьке – формує власне культурну політику».

2.8. Оптимальна модель культурної політики для України

Метою програми «Культура–2000», запропонованої Європейською Комісією у травні 1998 р. на період 2000–2004 рр., а потім продовженої на 2005–2006 рр., а також програми «Культура», розрахованої на 2007–2013 рр., було створення в Європі єдиного культурного простору, заснованого на культурному розмаїтті країн та їх спільній культурно-історичній спадщині. Очевидно, що це, незалежно від термінів реалізації даної конкретної програми, стратегічна мета культурної політики Європейського Союзу, і Україна, йдучи шляхом євроінтеграції, повинна її враховувати. Це, своєю чергою, ставить перед Україною два завдання: осмислення власної культурної ідентичності, зокрема того, наскільки вона у нинішньому стані корелює з потребами розвитку особистості та консолідації населення України в межах єдиної політичної нації і вписується в європейський культурний контекст; формування культурної політики, яка була б спроможна задовольнити згадані потреби й відповідала б основним принципам культурної політики ЄС у цілому та країн Європи.

При виборі моделі національної культурної політики потрібно виходити не лише з привабливості того чи іншого зарубіжного досвіду, а насамперед із власних суспільних, політичних і культурних традицій, стану економіки, культури в цілому та окремих її сфер, міжнародних викликів, які стоять перед країною.

Очевидно, для України є більш прийнятною не ліберальна, а помірковано патерналістська модель культурної політики, на зразок тієї, що існує у Франції. Ступінь поміркованості має визначитися потребами вільного культурного розвитку особистості, різноманітних соціальних груп і нації в цілому, без чого життєздатність та конкурентоспроможність української культури опиняться під загрозою.

Одним з головних викликів для української культурної політики є фрагментованість національного культурного простору. Однак її стратегічним завданням має бути не уніфікація культурного простору, що є й навряд чи можливим на початку XXI ст., а його гармонізація. І це також є значною проблемою, оскільки питання культурної ідентичності, як і мовне питання, є надзвичайно чутливим, а тому й активно використовується в політиці, особливо під час виборчих кампаній. Негативну роль відіграють і намагання ззовні залучити Україну до того чи іншого наддержавного культурного простору, зробити її знаряддям чужих геостратегічних інтересів.

Серйозним викликом для збереження культурної ідентичності і культурного розвитку є глобалізація культурних, освітніх та інформаційних процесів, а також підхід до них за економічними, ринковими критеріями. За таких умов держава має вирішити два досить відмінні завдання: а) збереження та актуалізація своєї матеріальної й духовної культурної спадщини, мистецьких традицій; б) забезпечення конкурентоспроможності національного культурного продукту на світовому ринку. Невиконання або часткове виконання цих завдань може призвести або до втрати країною власного культурного обличчя, або до її маргіналізації у світовому співтоваристві.

Тому одним з головних напрямів культурної політики має бути збереження й актуалізація культурної спадщини в найширшому її розумінні.

Другим напрямом має стати заохочення й підтримка творчих ініціатив на індивідуальному та груповому рівнях з метою сприяння розвитку особистості й громадянського суспільства.

Третій напрям – дієва підтримка сучасних культурних індустрій, і насамперед визначення тих галузей, які можуть відносно швидко та максимально ефективно забезпечити культурний «прорив» України в Європі і світі.

Четвертим, дуже важливим напрямом культурної політики має стати забезпечення вільного доступу до національного культурного, освітнього й наукового надбання громадян України та кожного, хто цікавиться Україною у світі. Особливо важливим є забезпечення доступу до національної культурної спадщини й освітніх та просвітницьких матеріалів для молодого покоління, що можна ефективно здійснити через систему освіти в разі модернізації її матеріально-технічної та кадрової бази.

При розробленні культурної політики необхідно виходити з того, що економічна рентабельність культурного виробництва має бути лише додатковим, а не головним критерієм оцінки культурного про-

дукту, оскільки за цим критерієм жодний тиражований твір високого мистецтва не зможе змагатися в конкурентній боротьбі з фабрикатами маскульту. Взагалі треба із значними застереженнями ставитися до розуміння культурної сфери «як... потенційної конкурентоспроможної галузі, що діє за принципами ринкового та соціального обміну»²⁰. Рівень культурного розвитку країни не оцінюється за критерієм ринкової успішності, інакше символом, наприклад, японської культури вже давно стали б аніме і псевдоісторичні самурайські бойовики, а символом російської культури – популярні естрадні виконавці, романи Д. Донцової і серіали про «ментов» і спецназ. Утім, не виключено, що певна частина споживачів згаданої культурної продукції саме крізь її призму і сприймають ці культури.

При виробленні концепції національної культурної політики важливо бути відкритим до інших культур, розуміти важливість культурних обмінів як повноцінного джерела культурного розвитку. Стереотипна модель культурної політики радянського часу досі тяжіє у вітчизняному культурному просторі. Свого часу вона поповнилася національно-демократичними гаслами й на сьогодні наша держава отримала консервативно-провінційний варіант розвитку гуманітарної сфери. Подолати відсутність плюралізму цілком реально, залучаючись до процесів, що відбуваються в європейському гуманітарному середовищі, найприкметнішою рисою якого є багатокультурність.

Щодо цієї тези: багатокультурність є вимушеною, зумовленою значним розширенням іммігрантського середовища, але варто зважати на інші меншини, окрім етнічних, у т.ч. соціальні, представниками яких можуть бути люди з обмеженими можливостями, для самореалізації яких, у т.ч. культурної, задоволення їхніх культурних потреб у Європі відкривається набагато більше можливостей порівняно з Україною. Поширеною в Європі практикою залучення до суспільних процесів представників меншин є наголошування на їхніх внесках до творення загальної блага. Гостинність і відкритість до інших культур – це ознака сили й багатства національної культури.

У Європі є дві моделі вирішення дилеми «меншини чи спільнота». Перша з них представлена політикою Великої Британії, де суспільство розглядається як співіснування окремих груп, його національна ідентичність є в результаті цього досить складним явищем. Ідеться не лише про етнічну ідентичність окремих меншин, а також про сексуаль-

---

²⁰*Пересунько, Т. В.* Актуальність впровадження соціального маркетингу в галузі національної культури України та у просуванні національного культурного продукту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_7_12.php

ну, майнову, фізичну. В іншій моделі, прийнятій у Франції та Швеції, вітається стирання відмінностей між громадянами однієї держави, підкреслення пріоритету громадянської приналежності над етнічною. За цією моделлю громадянство й визначає національну ідентичність.

Вітчизняна культурна політика, якщо вона претендує на відповідність європейським зразкам, мусить розробити механізми реального партнерства між Міністерством культури, його окремими структурами та широкою громадськістю. Спільно вироблені рішення мають більше шансів на вдалу реалізацію. Крім цього, процес здійснення такої культурної політики є необхідною складовою функціонування громадянського суспільства, пробудження почуття громадянської відповідальності.

Державне втручання в культурні процеси, як зазначають фахівці, мусить бути «адекватним», і змінюватися залежно від того, як змінюються умови життя в країні.

ВИСНОВКИ

1. До вироблення спільних культурних стратегій, які становлять особливість культурної політики Європейського Союзу, Європа «прийшла» через визнання їх необхідності для: а) стабілізаційних процесів у суспільстві (суспільна консолідація, зменшення ризиків виникнення деструктивних і дезорганізуючих елементів, розвиток громадянського суспільства, сприяння міжкультурному діалогу, який прийшов на зміну політиці мультикультуралізму та стверджував внесок кожної культурної групи, не лише етнічної, у створення суспільного добробуту); б) розвитку економіки та інновацій; в) розвитку міжнародних відносин між країнами-членами ЄС, країнами-кандидатами і світом.

2. На сучасній стадії розвитку українського суспільства культура може посідати декілька головних позицій. По-перше, вона є одним з інструментів євроінтеграції. Розвиваючи сектор культурних індустрій, модернізуючи культурну політику і вдосконалюючи механізми її впровадження, можливо окреслити вимір успішної зовнішньої політики, якою є на сьогодні євроінтеграція, та наблизити нашу країну до омріяних європейських стандартів. По-друге, досвід європейських країн показує важливість участі культурного сектору в розбудові громадянського суспільства та в економічному зростанні держави, тобто у внутрішньополітичному житті країни.

3. Водночас важливим висновком аналізу культурної політики ЄС є визнання проблем культурної сфери такими, що належать першо-

чергово до справ національних урядів. Тому важливо виробити власну, адекватну українським вимогам, модель культурної політики, завдяки якій Україна стане повноправним учасником обмінів між європейськими державами. Отже, культурну сферу необхідно віднести до першочергових завдань національного розвитку. Лише наповнення української культури сучасним національним змістом зможе відкрити її світові.

4. Досвід культурної політики Європейського Союзу стверджує, що вироблення її механізмів та конкретних інструментів втілення є неможливим поза участю культурної громадськості. Тож «відкритість» культурної політики для українських громадян створює важливу умову її «відкритості» для партнерських проектів з європейськими державами та пов'язаних із цим перспектив розвитку в цілому.

5. Розвитку української культури, її повноцінній інтеграції в європейський культурний простір перешкоджають численні проблеми, що існують на рівні правової бази, системи державного управління, окремих сфер. Українська культурна політика не відзначається цілісністю й послідовністю, базується на застарілих концептуальних засадах. Вочевидь недостатньою є участь в її формуванні та реалізації структур громадянського суспільства.

6. При розробленні культурної політики необхідно дотримуватися балансу між такими напрямками: 1) збереження, дослідження та актуалізація національної культурної спадщини, її популяризація за кордоном; 2) розвиток сучасних видів культурної та мистецької діяльності, створення сприятливих умов для вироблення конкурентоспроможної на світовому ринку культурної продукції; 3) забезпечення максимальної доступності культурних благ для кожного жителя України, надання можливостей для розкриття творчого потенціалу особистості. Також необхідно пам'ятати, що економічна рентабельність, окупність, комерційний успіх, за всієї своєї значущості, не можуть бути основними критеріями оцінки рівня національної культури, а отже, і головними цілями культурної політики.

7. Важливим завданням культурної політики Української Держави, з огляду на її євроінтеграційні прагнення, є створення репрезентаційних механізмів вітчизняної культури, які забезпечать створення культурних центрів у європейських країнах, активну участь держави у проектах культурних обмінів (книговидавничих, виставкових, музичних), піднімуть престижність національних відзнак і нагород, що «відкриє» українських митців світові.

Додаток

**УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА:
НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ**

Матеріали засідання
«круглого столу»

11 квітня 2012 р. у Національному інституті стратегічних досліджень відбувся круглий стіл «Українська культурна політика: національна модель у європейському контексті». Для фахового обговорення були запропоновані такі питання:

- культурна політика Європейського Союзу і можливості України;
- українська культура на початку XXI ст.: проблеми та потреби;
- культурна політика в Україні: цілі та завдання.

Участь у заході взяли провідні науковці Національного інституту стратегічних досліджень, Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності, Інституту культурології Національної академії мистецтв України, Національного художнього музею України, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національного університету «Острозька академія», відомі експерти незалежних дослідницьких установ, неурядових організацій та засобів масової інформації.

В обговоренні взяли участь:

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент
Олександр ЛИТВИНЕНКО	головний консультант відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
Лариса ІВШИНА	головний редактор газети «День»
Наталія КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ	завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності
Сергій ЗДІОРУК	завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент
Андрій ГОНЧАРУК	завідувач відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень
Микола СКИБА	заступник генерального директора Національного художнього музею України

Михайло СТЕПИКО	головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор
Ірина БОГАЧЕВСЬКА	професор кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор філософських наук, доцент
Оксана РОЗУМНА	старший консультант відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
Сергій ЯНШЕВСЬКИЙ	вчений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
Роман СІРІНСЬКИЙ	головний консультант відділу культурної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
Петро КРАЛЮК	проректор Національного університету «Острозька академія», доктор філософських наук, професор

Наводимо стислий виклад виступів учасників «круглого столу».

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ,
*заступник директора Національного інституту
стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент*

Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень привітав учасників «круглого столу», наголосивши на актуальності проблематики, запропонованої до розгляду. На його думку, ми прагнемо зрозуміти місце України в Європі і хочемо більш тісного спілкування, оскільки тривалий період Україна контактувала з Європою опосередковано. Кілька сотень років цей зв'язок відбувався через посередників. Тому нині важливим є окреслення майбутніх орієнтирів в означеному контексті.

Василь Яблонський вказав на два ключових завдання «круглого столу». Перше – це спроба аналізу культурної політики Європейського Союзу, а друге – осмислення місії української культури на початку XXI ст.

Олександр ЛИТВИНЕНКО,
*головний консультант відділу гуманітарної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук*

Аналітичну доповідь «Культурна політика України: національна модель у європейському контексті» представив Олександр Литвиненко. За словами науковця, важливим висновком аналізу культурної політики ЄС є визнання проблем культурної сфери такими, що належать першочергово до справ національних урядів. Тому важливо виробити власну, адекватну українським вимогам, модель культурної політики, завдяки якій Україна стане повноправним учасником обмінів між європейськими державами. На сучасній стадії розвитку українського суспільства культура є одним з інструментів євроінтеграції. Досвід європейських країн показує важливість участі культурного сектору в розбудові громадянського суспільства та в економічному зростанні держави, тобто у внутрішньополітичному житті країни.

Водночас розвитку української культури, її повноцінній інтеграції в європейський культурний простір перешкоджають численні проблеми, що існують на рівні правової бази, системи державного управління, окремих галузей. Українська культурна політика не відзначається цілісністю і послідовністю, базується на застарілих концептуальних засадах. Вочевидь недостатньою є участь в її формуванні та реалізації структур громадянського суспільства. При розробленні культурної політики необхідні, по-перше, збереження та актуалізація національної культурної спадщини, її популяризація за кордоном; по-друге, забез-

печення розвитку сучасних видів культурної та мистецької діяльності, створення сприятливих умов для вироблення конкурентоспроможної на світовому ринку культурної продукції. По-третє, забезпечення максимальної доступності культурних благ для кожного жителя України, надання можливостей для розкриття творчого потенціалу особистості. Доповідь викликала жвавий інтерес та активну фахову дискусію серед присутніх.

Лариса ІВШИНА,
головний редактор газети «День»

Лариса Івшина відзначила надзвичайну важливість питань культурної політики. Це дуже делікатна сфера, яка починається з таких важливих речей, як самоповага, повага до інших, відродження почуття власної гідності. Вона також наголосила, що сьогодні українське суспільство є розрізненим у культурному плані. Ми не досягаємо синергетичної єдності, що дозволило б піднятися до світового рівня у своїй культурі.

На переконання Лариси Івшиної, гуманітарна концепція практикується вже 15 років. Зараз потрібно реально оцінити її, з'ясувати, що нам найбільше підходить та зробити це основою державних рішень. Можливо, деякі люди, які знаходилися при владі, не виявляли інтересу до культурних питань, оскільки були зосереджені на іншій проблематиці. Особливо уважно ми маємо ставитися до артефактів нашої культурної спадщини, котрі підтверджують нашу автентичність та тривалий розвиток культури. Лариса Івшина вказала на важливість звільнення свідомості громадян від комуністичних штампів. Також важливим, на її думку, є питання здоров'я людей.

Ще одним акцентом виступає пропаганда нової естетики. Українці мають знати, наскільки багатим є світ природи, що їх оточує. Культурна політика – це також захист ландшафтів. Це буде сприяти формуванню національної свідомості.

Наталія КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ,
*завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України
з питань культури і духовності*

У своєму виступі Наталія Колесніченко-Братунь вказала, що у глобалізованому світі культура та ідеологія – це часто синонімічні поняття. Коли ми говоримо про українську культуру, про європейську модель, все одно стикаємося з ідеологією. Тому важливим є стратегічний погляд на сучасні проблеми. Оскільки депутати часто є носіями певних спонтанних або кон'юнктурних ідей, що допомагають їм «просувати-

ся» кар'єрними сходами, то стратегії має випрацювати відповідна установа, якою, зокрема, є НІСД.

Стосовно законів Наталія Колесніченко-Братунь зауважила: інколи самі депутати, висуваючи ті чи інші закони, не усвідомлюють, що вони надалі можуть потребувати змін. Коли закон ухвалений у першому читанні, його зміни можливі в дуже обмежених моментах – суто редакційних. І тоді починаються певні проблеми. Є поняття обмеженості роботи з законом у суто технічних моментах. Тому й важливо дотримуватися певної стратегії при написанні та ухваленні законів.

Розмірковуючи про напрями розвитку культурної політики Української Держави, Н. Колесніченко-Братунь зацентрувала увагу на тому, що національний продукт має бути відповідно оформлений та представлений, з ознаками того, що він вироблений в Україні. Вона констатувала, що, на жаль, поки що ми не готові гідно представити свою державу на цьому рівні.

Крім того, запропонувала звернутися до досвіду поляків у вирішенні проблеми, пов'язаної зі збереженням у належному стані пам'яток, що належать до реєстру ЮНЕСКО. На жаль, подібної практики в Україні не існує.

Зауважила, що в культурній політиці і централізація, і децентралізація мають робитися мудро та зважено. Механізм і структура управлінської системи – будуватися логічно, а не залежати від кожного наступного керівника.

Також, на думку Наталії Колесніченко-Братунь, має розглядатися питання регіональної мови. Таким чином, в Україні одразу постає проблема культурної автономії чи федералізації.

Сергій ЗДІОРУК,

*завідувач відділу гуманітарної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук, доцент*

Сергій Здіорук наголосив, що нині існують навіть не десятки, а сотні документів, які були випрацьовані НІСД разом із колегами з різноманітних сфер діяльності. Йдеться про медіа, комітети Верховної Ради України, галузеві міністерства, громадські організації тощо. Звичайно, на кожний випадок неможливо розробити концепцію чи стратегію, але певною мірою цей масив інформації опрацьовується. Нам цікаво, щоб такі проекти втілювалися в життя, в конкретні менеджментські справи. Говорячи про культурну політику, маємо на увазі добрий державний менеджмент у цій царині. Також має бути подолане «трофейне ставлення» до артефактів культурної спадщини, коли люди, маючи у своїх

руках відповідну владу, хочуть присвоїти те, що належить державі та її громадянам.

Сергій Здіорук зауважив, що він був прибічником декомунізації суспільства і в кінці 80-х років, і в середині 90-х, і зараз. Неправильним є уявлення про це явище як таке, що пройде саме по собі. Суспільство має збагнути, що більшість негараздів у XX ст. саме від подібної інертності. Він також відзначив істотний внесок НІСД у справу декомунізації та демократизації українського суспільства. Зокрема вказав, що директори Інституту протягом восьми років входили до Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА. Така Комісія науково довела (при цьому глибоко вивчивши різні архівні та інші матеріали, а також опублікувавши офіційний висновок), що ОУН та УПА це не просто певні угруповання, як трактують деякі польські або російські дослідники, а це борці за свободу й незалежність Української нації, які повинні мати глибоке й високе шанування, бо справді є ветеранами руху опору тоталітарним режимам. Навіть сьогодні ще актуальним є ухвалення Закону «Про люстрацію», аби показати, які люди знущалися над Українським народом, а які доклали зусиль для того, щоб ми почувалися українцями і європейцями в колі інших народів.

Андрій ГОНЧАРУК,

завідувач відділу зовнішньої політики

Національного інституту стратегічних досліджень

Андрій Гончарук відзначив коректність формулювання теми дискусії. Одразу видно, які питання нині постають. Перше питання – це питання здійснення політики та формування стратегічних орієнтирів. Інше – це питання механізмів, за допомогою яких можливо це все втілити у життя.

Крім цього, він наголосив, що важливим є включення в українську культуру усього масиву російськомовної продукції. Також потрібно звернути увагу на корумпованість фінансування культури та удосконалення захисту наявних культурних надбань. Якщо в державі немає коштів на відродження і збереження культури, то вона хоча б має захищати те, що є.

Микола СКИБА,

заступник генерального директора

Національного художнього музею України

Микола Скиба запропонував розглядати більш широкий контекст культурної проблеми, не зводячи все до суто музейної проблематики. Він зауважив, що культурна політика Європейського Союзу – це насамперед повага до цінностей, помножена на дотримання технологій.

Тільки в такому альянсі можлива реалізація певних пріоритетів. Через те, що у нас або брак цілепокладання, або брак ресурсів, увесь час відбувається «пробуксовування». Воно множить на ціннісний нігілізм і нехтування технологіями. Саме тут варто шукати джерела багатьох проблем, про які ми сьогодні говоримо.

Звертаючись до досвіду європейських країн, який може бути використаний в Україні (зокрема, аналізуючи польський досвід), Микола Скиба зазначив, що культурна політика в Польщі здійснювалася за допомогою відбору якісних рішень, які свого часу спричинилися до підготовки національної стратегії розвитку культури на 2004–2007 рр.

Він також звернув увагу на відсутність певної спадковості в діяльності Міністерства культури в Україні: приходять один міністр – і все заперечується, що було напрацьовано його попередником. Натомість у Польщі напрацювання міністра культури В. Домбровського (стратегія розвитку культури на 2004–2007 рр.) у 2009 р. були взяті за основу рішень конгресу культури в Кракові.

Микола Скиба зазначив про необхідність більшої уваги до процесу добору ідей та ухвалення управлінських рішень. Піддав критиці існуючу, фактично закриту, систему вироблення управлінських рішень у цій сфері, зауваживши, що саме в цьому полягає коріння проблем. Повертаючись до питання європейської культурної політики та можливості її апробування на українських теренах, вказав на вимоги Ради Європи, яких за необхідності має дотримуватися Україна. Це важливо для отримання технічної допомоги від європейських організацій (наприклад, за програмами «Київська ініціатива», «Реабілітація культурної спадщини історичних міст» тощо). Він висловив думку, що необхідна щорічна підготовка Національного звіту про культурну політику (за аналогією із тим, як це робить моніторингове бюро Єврокомісії). Це дозволить здійснити якісний відбір ідей у цій сфері.

Микола Скиба вказав на відсутність в Україні культурної політики як такої – як явища, як акту цілепокладання, що акумулює певні ресурси. Він відзначив, що є ще проблема інтеграції культурних ініціатив в інші політики (регіональну, соціальну тощо). Наприклад, кожна обласна адміністрація розробляє програми соціально-культурного розвитку своєї області. Зазвичай там відсутні політики щодо залучення пам'яток, музеїв до досягнення соціально-економічних цілей. А культура при грамотному поводженні може бути чинником економічного розвитку – створення робочих місць, збільшення інвестиційної привабливості тощо. Микола Скиба зауважив, що необхідна більша автономність для державних закладів, які після зникнення радянської ідеологічної системи опинилися в ситуації певної безпорадності. Але цією незалежністю

потрібно ще навчитися користуватися, створити засоби для її ефективної реалізації. Йдеться про навички формування стратегічних планів, командної взаємодії, проектного менеджменту, освітніх програм. Ця автономія має бути наповнена реальним змістом.

Михайло СТЕПИКО,

*головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
доктор філософських наук, професор*

Михайло Степико у своєму виступі акцентував увагу присутніх на проблемах і потребах української культури початку ХХІ ст. Головна проблема української культури означеного періоду, на думку експерта, – втрата нею здатності до відтворення соціальних відносин.

Іншою важливою проблемою у нас є якість соціуму, у якому спостерігається порушення органічної цілісності. В українському суспільстві утворилася 5-відсоткова каста «недоторканих» (депутати, олігархи чиновники та їхні діти-мажори), які живуть за власними законами, далекими від правового поля і 95-відсотковий масив незадоволених усім «маленьких українців».

Проте Михайло Степико зауважив, що це не є цивілізаційним ноу-хау України. Як відомо, існують суспільства, у яких певну частку громадян, інколи досить значну, влаштовує їхнє жалюгідне становище (Індія, країни Латинської Америки). Розмірковуючи про сучасне покоління, яке виросло за часів незалежності, він охарактеризував його як «покоління культурного шоку або дикого капіталізму» – періоду первісного накопичення капіталу з його відсутністю будь-якої людської моралі та жорстокістю. Михайло Степико запитав присутніх: чи справді у нас формується соціум бунту та «коліївщини», про що свідчать, наприклад, дані незалежної мережі дослідників суспільної думки *WIN-Gallap International*? Згідно з їхнім рейтингом протестних настроїв-2012 у світі Україна посідає 11 позицію серед інших країн. Це найвищий показник за всю історію незалежності України. Для прикладу – Росія в цьому рейтингу посідає 19 місце.

Отже, перед політичним керівництвом Української Держави стоїть зараз складне завдання – проводити реформи, які не лише стабілізуватимуть економіку, а й попереджатимуть «другу хвилю» розчарування й соціальний вибух, що зупинить будь-який розвиток країни, формування її соціокультурної ідентичності.

На думку Михайла Степика, загальнонаціональної культури в Україні не існує, бо не існує цілісності нації. Натомість маємо культуру каст або кланів і культуру «маленьких українців».

Ірина БОГАЧЕВСЬКА,
*професор кафедри культурології Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
доктор філософських наук, доцент*

Ірина Богачевська звернула увагу на проблему виконавців культурної політики, яка одночасно є ще й проблемою кадрової політики. Ми дуже добре навчилися вирішувати проблеми «верхнього менеджменту» – не є проблемою знайти директора. Проблема в тому, щоб знайти професійних фахівців, які будуть творити на місцях культурну справу. Вона зауважила також щодо існування проблем у системі підготовки кадрів для культурної сфери. Існує досить багато закладів освіти в цій сфері, але проблематично говорити про систему, яка б готувала менеджерів «середньої ланки».

Оксана РОЗУМНА,
*старший консультант відділу гуманітарної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук*

Оксана Розумна зосередила увагу присутніх на європейській та національній культурній політиках. На її думку, це два відмінних менеджменти. Досвід спілкування представників європейських організацій, української громадськості, фахівців сфери культури та представників профільного Міністерства культури України під час останніх комунікативних заходів у НІСД показав, що українські та європейські фахівці розмовляють різними мовами. Якщо європейські фахівці використовують концепти, пов'язані з економізацією, то українські експерти послуговуються поняттями духовності, цінності, традиції.

Оксана Розумна висловила думку, що передусім нам необхідно думати про переклади означених концептів українською мовою. Необхідно також зрозуміти, чи потрібно нам долучатися до тих моделей, які пропонує Європа, наскільки корисними вони можуть бути для України.

Сергій ЯНІШЕВСЬКИЙ,
*вчений секретар Національного інституту
стратегічних досліджень, кандидат історичних наук*

Сергій Янішевський у своєму виступі звернувся до структури державної політики у сфері культури, як ця сфера розуміється і хто мав би бути суб'єктом відповідної політики. Він назвав проблемою і культурної політики, і державної політики в цілому завелику роль держави в українських реаліях (на відміну від структури суб'єктів політики, яка

сформувалася наразі в розвинених країнах світу). Політика в усіх сферах розуміється дуже лінійно – це певні державні органи, які розподіляють бюджетні кошти на визначені завдання. «М'яка» політика державних органів (тобто політика стимулювання, політика формування певного суспільного попиту, вироблення ідей як основна функція) або нерозвинена, або відсутня взагалі. Позабюджетні джерела майже закриті. Закон України «Про державно-приватне партнерство» фактично не працює. З часу ухвалення документа майже немає прикладів успішної реалізації проектів на його основі.

Ще один аспект, відзначений С. Янішевським, – розгляд культурної політики як політики не тільки щодо культурної сфери, а й щодо інших суміжних сфер. Обмеженість держави полягає не лише в обмеженості ресурсів: така обмеженість має, можна сказати, сутнісний характер. Великою і складною системою управляти важко. Якщо для недержавних суб'єктів не створено відповідних можливостей, то реалізація завдань культурної політики можлива лише в дуже обмеженому плані. Завершуючи свій виступ, він наголосив, що скорочення ролі держави й посилення ролі недержавних суб'єктів має бути одним з головних пріоритетів культурної політики.

Роман СІРІНСЬКИЙ,

*головний консультант відділу культурної політики
Національного інституту стратегічних досліджень,
кандидат філософських наук*

Роман Сирінський звернув увагу на Програму розвитку малих міст, у новій редакції якої слово «культура» згадується один раз. І це при тому, що в загальній частині сказано, що є проблеми з фінансуванням культурної сфери. Далі про культуру – жодного слова. У попередній Програмі були пункти, які стосувалися культури. Наприклад, ішлося про збереження історичного ландшафту. Проте у чинній Програмі цього вже немає, тому на це потрібно звернути увагу, зокрема й Верховній Раді України. Потрібно пам'ятати, що в Україні малих історичних міст більше, ніж у Росії та Польщі разом узятих, і такі історичні міста нашої держави, на жаль, не зберігаються. Відсутність положень щодо культури у Програмі пояснюється тим, що не було профінансовано заходи, заплановані попередніми програмами. Таке становище абсолютно не відповідає заявленому курсу на євроінтеграцію.

Також Романом Сирінським було поставлено питання стосовно Хартії регіональних мов. Україна ратифікувала цей документ у дуже «м'якій» формі. Тому говорити, що вона не виконує вимоги Хартії, недоречно. Україна не взяла на себе зобов'язань вести судочинство регіо-

нальними мовами чи впроваджувати регіональні мови в освіту. Але зараз, якщо буде ухвалено закон, який запропонували народні депутати В. Колесніченко та С. Ківалов, то російська мова набуде статусу регіональної мови на території всієї України. У деяких регіонах України регіональними можуть стати й інші мови: наприклад, угорська на Закарпатті, румунська на Буковині, кримськотатарська в Криму. Виникає питання: хто забезпечить виконання такого закону?! В Україні грошей немає.

Петро КРАЛЮК,
*проректор Національного університету «Острозька академія»,
доктор філософських наук, професор*

Петро Кралюк зупинився на кількох тезах. Зокрема зазначив, що українська культура перебуває у «полі» російської культури. Також він звернув увагу на дуже високий ступінь русифікованості української культури, який власне визначав контекст її сприйняття. Як наслідок, багато оригінальних філософів із України, не менш значимих, ніж Григорій Сковорода, залишаються невідомими для широких кіл громадськості. Це, наприклад, сучасник Сковороди Гуго Коллонтай, представник польського просвітництва, який народився в Україні і його діяльність була пов'язана з Україною. Це й Алі Аккермані, видатний мусульманський філософ посткласичного періоду, який народився на українських землях. Ще один приклад – Василь Довгович, який був обраний членом-кореспондентом угорської академії наук, знавець філософії Канта, прекрасний поет.

І те, що ці фігури є майже невідомими в Україні, зумовлено тим, що вони не знаходилися у «полі» російської культури. Через домінування російського культурного контексту ми випускаємо дуже багато яскравих явищ української культури, цілком вибірково акцентуючи увагу на персоналіях, які переважно так чи інакше були пов'язані з російською культурою. Другий момент: через те, що ми перебуваємо у «полі» російської культури, ми є провінційними відносно російської культури, і таким чином глибоко провінційні відносно європейської культури.

І, нарешті, третє питання – це проблема культурної репрезентації на різних рівнях. В Європі, де дуже поширені національні ресторани й магазини, таких українських закладів майже немає. Ми розрізняємо високу й низьку культуру. Але завдяки низькій культурі відбувається хоч якась репрезентація культури. На Заході такої межі немає. Там думають про те, як представити високі культурні цінності на низькому, «попсовому» рівні. Тим самим пересічна людина піднімається до вищого рівня.

Професор П. Кралюк наголосив на особливій ролі Острозької академії, завдяки якій відбувається відродження культурної спадщини регіону. В Острозі є музеї – краєзнавчий, книги, нумізматичний. Проте більшість туристів, що показово, приїжджають не в ці музеї, а в Острозьку академію. Він пояснив це належною організацією в Академії культурного менеджменту.

Сергій ЗДІОРУК:

Підсумовуючи дискусію, Сергій Здіорук ще раз подякував усім учасникам заходу. Він зазначив, що НІСД сприймає побажання, які були висловлені під час обговорення. Адже «круглий стіл» передбачає, щоб ідеї, висловлені на ньому, були почуті.

Він також відзначив, що культурна політика була і є одним із пріоритетних напрямків діяльності НІСД. Науковці відділу гуманітарної політики вже не один десяток років займаються цією проблематикою в різних аспектах (мовна політика, книговидання, кіновиробництво, сакральні пам'ятки, електронні бібліотеки, телеканал «Культура» тощо). На сьогодні деякі концепти культурної політики потребують більш глибокого науково-теоретичного осмислення. Водночас ефективним може бути проектний підхід у реалізації певних напрямків гуманітарної політики. Тому зараз у НІСД створено навіть окремий відділ культурної політики.

Сергій Здіорук наголосив на важливості аналізу культурної політики України та Європейського Союзу не тільки в порівняльному аспекті, а й у контексті ролі культури як виконавця дипломатичної місії, культури як національної справи, а отже, програмного рівня культурної політики. Стратегіями мають бути не просто кимось окреслені чи озвучені, а вироблені як готові концепти, конкретні стратегії, а потім – державні програми втілення (аж до законодавчого рівня, плюс нормативно-правова база відомств). Можливо, тоді в конкретних державних інституціях, інститутів громадянського суспільства, церков і релігійних організацій, які є невід'ємною складовою нашого громадянського суспільства, не буде «трофейного» відношення до нашої національної культурної спадщини. До неї має бути справді духовне відношення, з позицій вічності – що це все належить Українському народові, що це необхідно примножувати, зберігати і думати про те, як інкультурувати це для майбутніх поколінь.

Завідувач відділу гуманітарної політики також указав на необхідність належного фінансування культури, адже від цього багато в чому залежать перспективи її розвитку, а особливо презентації української культури в Європі та на міжнародній арені. Важливо, щоб це не обме-

жувалося Києвом, бо ж культура не обмежується межами столиці. Наприклад він навів такий освітньо-інтелектуальний центр, як Острог, висловивши сподівання, що те саме можна робити в інших історичних містах: Батурині, Глухові, Хотині та багатьох інших. Причому це треба робити постійно. Україну повинні впізнавати не по Чорнобилі, а по її культурі.

Наводячи як приклад власний досвід перебування в інших країнах і спостережень їхніх культурних виявів (починаючи від таких екзотичних, як Намібія, Ангола і Йорданія, та закінчуючи такими «просунутими», як Велика Британія, Нідерланди, Канада, Норвегія), Сергій Здіорук наголосив, що скрізь є свої проблеми. Наявні вони і в Україні, але природно-кліматичні та ресурсні умови в нас є незрівнянно ліпшими – це «рай земний». І це треба розуміти та цінувати всім громадянам, а особливо депутатам, урядовцям, керівникам усіх рівнів, від діяльності яких значною мірою залежить і добробут загалом, і рівень культури.

Насамкінець Сергій Здіорук закликав присутніх до тіснішої співпраці, регулярного проведення комунікативних науково-аналітичних заходів, що буде корисним не тільки для Інституту, а й для України в цілому.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ВСТУП	6
РОЗДІЛ I КУЛЬТУРНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ: ВИЗНАЧЕННЯ СПІЛЬНИХ ПРІОРИТЕТІВ	7
1.1. Культурна політика Європейського Союзу: суб'єкти й передумови формування	7
1.2. Культура як виконавець дипломатичної місії.....	10
1.3. Культура як національна справа.....	11
1.4. Програмний рівень культурної політики ЄС.....	11
1.5. Фінансування культури: європейський досвід.....	12
1.6. Перспективи презентації української культури в Європі та міжнародної співпраці в цій сфері	13
1.7. Перспективи реалізації власних ініціатив із презентації української культури в європейському культурному просторі	16
РОЗДІЛ II УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА I ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	18
2.1. Проблеми правового й організаційного забезпечення державної політики в культурній сфері.....	18
2.2. Проблеми української кінематографії	23
2.3. Проблеми українського книговидавництва.....	26
2.4. Проблеми збереження національної культурної спадщини.....	29
2.5. За межами великих міст.....	31
2.6. Міжнародне культурне співробітництво	33

2.7. Теоретичні передумови формулювання культурної політики.....	35
2.8. Оптимальна модель культурної політики для України.....	36
ВИСНОВКИ	39
МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ «КРУТЛОГО СТОЛУ»	41
Василь ЯБЛОНСЬКИЙ	45
Олександр ЛИТВИНЕНКО.....	45
Лариса ІВШИНА.....	46
Наталія КОЛЕСНІЧЕНКО-БРАТУНЬ	46
Сергій ЗДІОРУК	47
Андрій ГОНЧАРУК.....	48
Микола СКИБА.....	48
Михайло СТЕПИКО.....	50
Ірина БОГАЧЕВСЬКА.....	51
Оксана РОЗУМНА.....	51
Сергій ЯНІШЕВСЬКИЙ.....	51
Роман СІРІНСЬКИЙ	52
Петро КРАЛЮК	53
Сергій ЗДІОРУК.....	54

Наукове видання

Здіорук Сергій Іванович
Литвиненко Олександр Миколайович
Розумна Оксана Петрівна

**КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ**

Аналітична доповідь

Літературний редактор: *Н. І. Палій*
Коректор: *Н. І. Палій*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*
Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел. (044) 234-50-07

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 3,72. Обл. вид. арк. 4,13.
Тираж 200 пр. Зам. № 12-557.

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
вул. Шутова, 13-Б, м. Київ, 03680
Тел. (044) 501-93-01
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК